

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«Бюджетний дефіцит як інструмент бюджетного регулювання»

**Студента 2 курсу, 2-м групи,
спеціальності 072**

**«Фінанси, банківська справа та
страхування»
спеціалізації «Державні фінанси»**

**Єременка
Сергія
Олександровича**

**Науковий керівник
д.е.н., доцент**

**Пасічний
Микола Дмитрович**

**Гарант освітньої програми
д.е.н., професор**

**Макогон
Валентина
Дмитрівна**

**Завідувач кафедри фінансів,
заслужений діяч науки і техніки України
д.е.н., професор**

**Чугунов
Ігор Якович**

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП

3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ

- 1.1 Сутність бюджетного дефіциту як економічної категорії 6
 1.2. Роль дефіциту у системі бюджетного регулювання в зарубіжних країнах 11

РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ

- 2.1. Становлення системи бюджетного регулювання дефіциту в Україні як в самостійній державі 17
 2.2. Сучасний стан системи бюджетного регулювання дефіциту 23

РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ

- 3.1. Шляхи удосконалення механізму регулювання бюджетного дефіциту 28
 3.2. Пріоритети бюджетної політики щодо фінансування бюджетного дефіциту 35

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ 49

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 52

ДОДАТКИ 60

ВСТУП

Актуальність теми. Роль бюджету на сьогодні зростає. Одним із вагомих інструментів бюджетного регулювання є дефіцит бюджету. Ефективне використання інструменту дефіциту бюджету передбачає забезпечення оптимального його обсягу, структури джерел фінансування та використання залучених коштів. Проте, через недостатню обґрунтованість цих складових, активна фіскальна політика сама часто стає причиною появи негативних явищ, тому подальші дослідження системи фінансування дефіциту бюджету є актуальними.

Праці фінансуванню дефіциту державного бюджету присвятили такі вітчизняні вчені: Базилевич В.Д., Василик О.Д., Опарін В. М., Кудряшов В.П., Кучер Г.В., Лютий І.О., Чугунов І.Я.

Систему фінансування дефіциту бюджету в своїх роботах розкривали такі зарубіжні вчені як А. Сміт, Д. Рікардо, Дж.-М. Кейнс, Дж. Хікс, Р.А. Масгрейв, Б.М. Фрідман, Дж. Стігліц, Р. Дорнбуш, М. Пагано, К.М. Райнхарт та Ф. Кідленд, Е. Прескотт.

Метою роботи є розкриття та удосконалення теоретико-методологічних засад системи фінансування дефіциту державного бюджету.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- розкрити сутність бюджетного дефіциту як економічної категорії;
- визначити роль дефіциту у системі бюджетного регулювання в зарубіжних країнах;
- розкрити процес становлення системи бюджетного регулювання дефіциту в Україні як в самостійній державі;
- визначити особливості сучасного стану системи бюджетного регулювання дефіциту;
- обґрунтувати шляхи удосконалення механізму регулювання бюджетного дефіциту;

- визначити пріоритети бюджетної політики щодо фінансування бюджетного дефіциту.

Об'єктом дослідження є дефіцит Державного бюджету України.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні використання бюджетного дефіциту як інструменту макроекономічного регулювання.

Методи дослідження. Системний та структурний методи використано при розкритті сутності бюджетного дефіциту як економічної категорії. За допомогою порівняльного та факторного методів визначено місце державного дефіциту у системі бюджетного регулювання в зарубіжних країнах. На основі системного підходу, синтезу, наукового абстрагування обґрунтовані пріоритети удосконалення системи бюджетного регулювання дефіциту в Україні.

Інформаційну базу дослідження становили законодавчі та нормативно-правові акти щодо використання дефіциту як інструменту макроекономічного регулювання, статистичні матеріали Державного комітету статистики України, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, відповідні монографії, наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення та результати випускної кваліфікаційної роботи розкрито у статті опублікованій у збірнику наукових праць студентів Київського національного торговельно-економічного університету.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, зазначено теоретичне та практичне значення магістерської роботи.

У першому розділі досліджено теоретичні засади регулювання бюджетного дефіциту, розкрито сутність бюджетного дефіциту як економічної категорії, визначено роль дефіциту у системі бюджетного регулювання в зарубіжних країнах.

У другому розділі розкрито систему бюджетного регулювання дефіциту в Україні, процес становлення системи бюджетного регулювання дефіциту в Україні як в самостійній державі, визначено особливості сучасного стану системи бюджетного регулювання дефіциту.

У третьому розділі визначені пріоритети розвитку системи бюджетного регулювання дефіциту в Україні, шляхи удосконалення механізму регулювання бюджетного дефіциту, пріоритети бюджетної політики щодо фінансування бюджетного дефіциту.

У висновках наведено теоретичне узагальнення матеріалу, представленого в дослідженні.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФІЦИТУ

1.1 Сутність бюджетного дефіциту як економічної категорії

Бюджетний дефіцит є найбільш складним і водночас досить поширеним явищем. Це - перевищення видатків над постійними доходами бюджету, якими є податки й обов'язкові платежі, що згідно з бюджетною класифікацією віднесені до доходів бюджету. Бюджетний дефіцит не означає незбалансованості бюджету, оскільки при його складанні і затвердженні встановлюються відповідні джерела фінансування [6].

Отже, необхідно чітко розрізняти бюджетний дефіцит і незбалансованість бюджету у зв'язку з невизначеністю у джерелах покриття дефіциту. Відсутність чіткої політики стосовно бюджетного дефіциту і визначення джерел його покриття характеризує стан бюджету, який умовно можна назвати бюджетною пустотою, чи дірою. Тобто в бюджет включається певна сума видатків, що не мають відповідного забезпечення. Таке явище загалом неприпустиме. Однак в Україні на початку 90-х років воно мало місце. Затверджувався неврівноважений бюджет, що значно ускладнювало його виконання. Адже при незабезпеченому перевищенні видатків над доходами неясно, які видатки треба фінансувати, а які не треба. З іншого боку, виходячи із законодавчого характеру бюджету необхідно фінансувати всі затверджені видатки, але за рахунок чого?

Єдиної думки про збалансованість державного бюджету немає. Зокрема, Р. Солоу наполягає на тому, що уряд зобов'язаний вживати заходів щодо збалансування бюджету (збільшуючи податки і зменшуючи бюджетні витрати) не в роки застою або кризи, а тільки в сприятливі для економіки періоди. К. Ерроу навпаки вважає, що недоцільно прагнути бездефіцитного бюджету. Якщо, наприклад, економічне зростання становить 3 % за рік, то і дефіцит бюджету в розмірі 3 % ВВП є абсолютно прийнятним.

В Україні протягом останніх років зберігається дефіцит державного бюджету. Він зумовлений як недостатніми надходженнями, викликаними економічною кризою, так і надмірними (стосовно доходів) видатками на підтримку неефективних галузей, ліквідацію наслідків на ЧАЕС, житлово-комунальне господарство тощо.

Скорочення дефіциту за рахунок зменшення видатків на соціальну сферу є недоцільним, оскільки може спричинити її повну руйнацію, зниження життєвого рівня найбільш вразливих верств населення, а це матиме негативні політичні наслідки. Тому важливими є пошуки шляхів збільшення доходів державного бюджету, зокрема, розширення бази оподаткування за рахунок розвитку підприємництва, впровадження податку на нерухомість, повної сплати податків суб'єктами підприємницької діяльності, а також за рахунок продажу частини державного майна.

Основними шляхами покриття дефіциту державного бюджету є:

- додаткова емісія готівкових грошей;
- продаж державних цінних паперів;
- державні позики;
- посилення оподаткування [14].

Політика уряду України спрямована на те, щоб уникнути неконтрольованої кредитної емісії та покрити значну частку бюджетного дефіциту за рахунок випуску і розміщення державних цінних паперів.

Нагромадження сум бюджетного дефіциту формують державний борг.

Державний борг має негативні економічні наслідки:

- посилює диференціацію доходів населення;
- знижує стимули розвитку виробництва;
- сприяє передачі створеного продукту за кордон;
- знижує міжнародний авторитет країни;
- посилює непевність населення щодо майбутнього;
- загрожує економічній безпеці країни.

Станом на 31 березня 2012 р. державний борг України становив 46,48 млрд. дол. США, з них зовнішній борг – 24,52 млрд. дол., внутрішній – 21,96 млрд. дол.

Зовнішній борг держави - це нагромаджені зобов'язання держави іноземним державам; іноземним приватним особам і організаціям; міжнародним фінансовим установам.

Внутрішній борг держави - це зобов'язання перед банками-кредиторами, власниками державних цінних паперів, заборгованість із заробітної плати, пенсій та інших виплат громадянам.

Державний борг - об'єктивне економічне явище, зумовлене залученням державою додаткових фінансових ресурсів на умовах кредиту для забезпечення реалізації функцій і завдань, покладених на неї [15].

Погляди представників різних наукових шкіл щодо впливу державного боргу на економіку держави й добробут населення мають плюралістичний характер. Так, А. Сміт у своїй праці "Дослідження про природу і причини багатства народів" наголошував, що зростання державного боргу може спричинити банкрутство держави як позичальника [64]. Д. Рікардо вважав, що державний борг призводить до відпливу капіталу, а дефіцитне фінансування скорочує приватні заощадження. Досить категорично про державні запозичення висловлювалися такі відомі вчені, як Ж.-Б. Сей, Т. Мальтус, Р. Масгрейв, Е. Меаде, Ф. Модильяні тощо.

Серед українських економістів і науковців переважають негативні погляди на залучення державою зовнішніх фінансових ресурсів.

На підставі дослідження державного боргу з усіх концепцій можна виділити дві найцікавіші. Перша - А. Лернера - про зовнішній борг і його ефективність, яку можна застосувати до наших умов. Зростання зовнішнього боргу тільки тоді стає кабалою, коли залучені кошти йдуть на поточні цілі й не приводять до створення нової вартості й багатства. Зовнішні позики, залучені на фінансування об'єктів промислового чи сільськогосподарського будівництва, тобто витрачені продуктивно, дадуть можливість повернути

кошти з процентами, а залишок збільшить вартість і національне багатство. Друга концепція (К. Макконей, С. Брю) полягає в тому, що державний борг є громадським активом, складеним із фінансових активів усіх суб'єктів ринку, тобто веде до підвищення попиту і ціни інших активів. Це становище може особливо загостритися під час зниження нових емісій корпорацій. Через це зайві заощадження мають бути залучені в інвестиції державних цінних паперів.

Слід зазначити, що повна відмова від державного запозичення, як внутрішнього, так і зовнішнього, неможлива, оскільки необхідно забезпечувати обслуговування й погашення вже накопиченого державного боргу, підтримувати платіжний баланс, зберігати й накопичувати валютні резерви, які є джерелом фінансування економічного зростання.

При цьому важливо управляти державним боргом.

Під управлінням державним боргом слід розуміти сукупність державних заходів, що пов'язані з випуском і погашенням державних боргових зобов'язань, визначенням ставок процентів і виплатою доходу за державними цінними паперами, встановленням ліміту боргу, підтриманням курсу державних зобов'язань, визначенням умов випуску нових державних цінних паперів.

Досліджуючи механізм управління державним боргом, зазначимо, що загрозу економіці становить не стільки державний борг як такий, особливо якщо він не дуже відхиляється за своїми параметрами від узагальнених макроекономічних показників, скільки зростання суми витрат на його обслуговування [41].

Мінімізація вартості обслуговування державного боргу є стратегічним завданням всієї бюджетно-податкової політики. Це завдання узгоджується не лише з чисто фіскальними інтересами, але й з потребами стимулювання інвестиційної активності, а також із довгостроковим поліпшенням добробуту населення, адже економія поточних витрат на обслуговування боргу знижує податковий тягар для майбутніх поколінь.

Уряди всіх рівнів при управлінні боргом ставлять завдання досягнення оптимальної структури боргу з огляду на вартість й строки погашення облігаційних сертифікатів, а також прагнуть дотримуватися "золотого правила" державних фінансів: збільшення довгострокових позик при скороченні питомої ваги короткострокових позик.

Обслуговування боргу - це комплекс заходів із погашення позик, виплати процентів за ними, уточнення і зміни умов погашення випущених позик. Обслуговуванням внутрішнього боргу займаються емісійні банки країн, які виступають фінансовими агентами казначейства або Міністерства фінансів.

Управління державним боргом передбачає ефективне використання коштів запозичення, пошук коштів для виплати боргу, нейтралізацію негативних наслідків державного боргу [1].

Методами управління державним боргом є конверсія, рефінансування або консолідація, уніфікація, обмін облігацій за регресивним співвідношенням, відстрочення погашення й анулювання позики.

У ряді країн до управління державним боргом належать і спроби обмежити його зростання шляхом встановлення ліміту.

Економічні зміни в країнах з перехідною економікою супроводжувалися швидким збільшенням бюджетних дефіцитів. Зміна цільових орієнтирів макроекономічної політики, еволюція економічних функцій уряду і центрального банку зумовлюють потребу розширення джерел бюджетного фінансування. Тому при розробці стратегії бюджетно-податкової політики в перехідних економіках слід оцінювати можливі результати з огляду на динаміку рівня інфляції, величину "ефекту витіснення" і стану платіжного балансу при порівнянні таких варіантів фінансування бюджетного дефіциту: кредитно-грошової емісії (монетаризації); базового фінансування (внутрішнього і зовнішнього); збільшення податкових надходжень, доходів від приватизації.

У випадку монетаризації дефіциту (внутрішнього банківського фінансування) часто-густо виникає сеньорам - дохід держави від друкування грошей. Він є наслідком перевищення темпами зростання грошової маси темпів збільшення реального внутрішнього валового продукту, що призводить до підвищення середнього рівня цін.

В умовах підвищення рівня інфляції виникає «ефект Танзі» - свідоме протермінування платниками податків податкових відрахувань до державного бюджету. За час такого затягування гроші знецінюються, в результаті чого виграє платник податку, а дефіцит державного бюджету зростає.

Монетаризація дефіциту державного бюджету може не супроводжуватись емісією готівки, а здійснюватись у вигляді розширення кредитів центрального банку підприємствам за пільговими ставками або у формі відтермінування платежів.

Таким чином, дефіцит бюджету є одним із важливих макроекономічних показників, який характеризує стійкість економічної системи. Країни, які створили ефективні функціональні економічні системи, що здатні регулювати співвідношення доходів і видатків держави, мають позитивне сальдо або незначний дефіцит.

1.2. Роль дефіциту у системі бюджетного регулювання в зарубіжних країнах

Бюджетний дефіцит має різні прояви і причини. Його не можна оцінювати однозначно, оскільки завжди необхідно враховувати всі його чинники. Характеристика дефіциту дається за такими ознаками (рис. 1.2.1.):

- формою прояву;
- причинами виникнення;
- спрямуванням коштів.

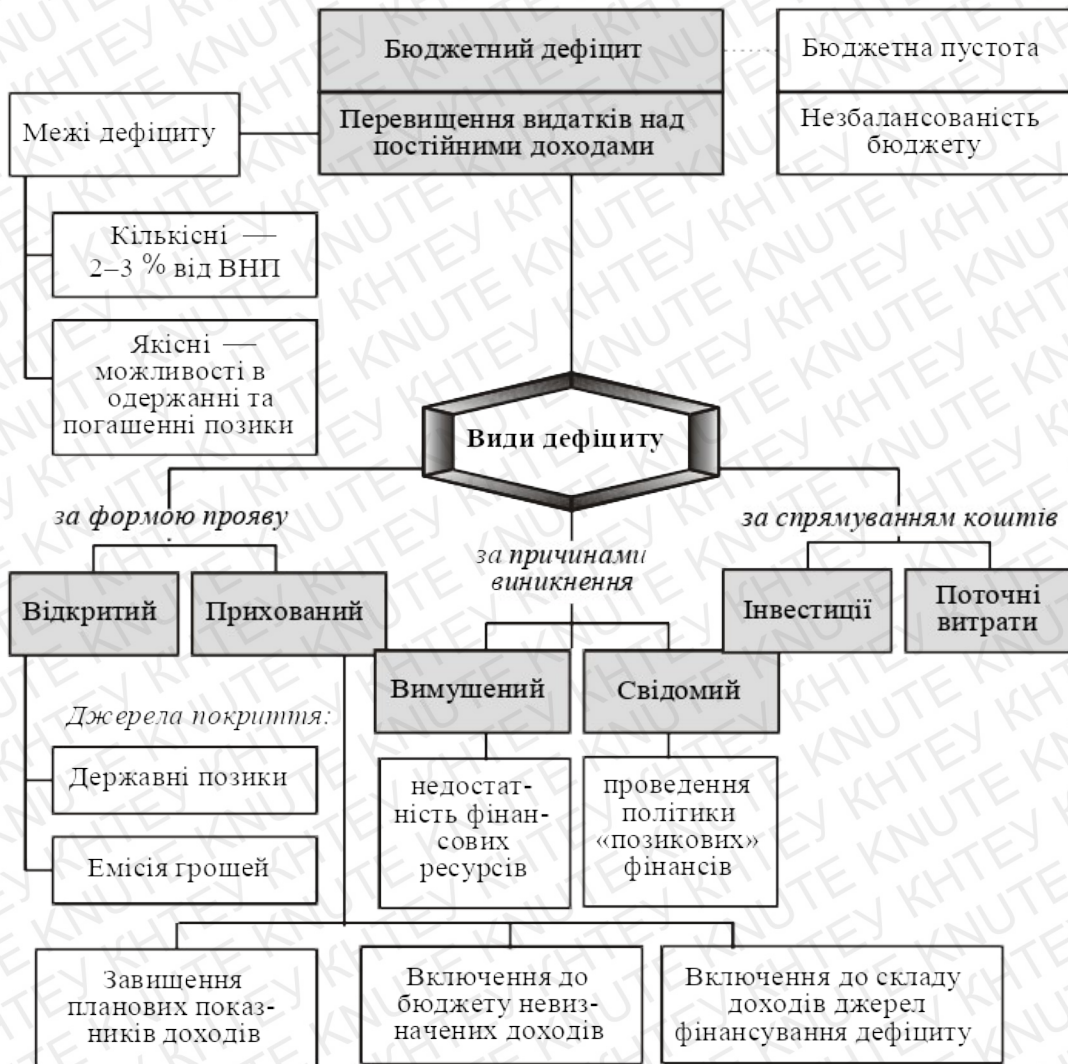

Рис. 1.2.1. Характеристика бюджетного дефіциту

В останні роки у більшості країн світу дефіцит бюджету становить від 2 % до 15 % ВВП при середньосвітовій його величині 4,5 %. Прийнято вважати, що коли дефіцит державного бюджету не перевищує 5 % ВВП країни, то він припустимий, інакше призводить до різкого зниження інвестиційної активності та переростає надалі в різні форми кризових явищ. Щорічні бюджетні дефіцити, накопичуючись, утворюють державний борг.

Так, при Дж. Буші молодшому дефіцит бюджету США побив рекорд 1992 р. (290,4 млрд дол. при Дж. Буші батькові) і склав у 2003 р. 374 млрд дол. Якщо діюча політика буде зберігатися, то він може досягти у 2005 р. більше 500 млрд дол., а це вже 6 % ВВП. Хоча в роки правління Б. Клінтона ключовими факторами, що впливали на бюджетні видатки в США, були сприятливі економічні умови, високі доходи уряду, а також бажання

законодавців домогтися профіциту бюджету. У 1999 р. перевищення доходів над видатками становило 69 млрд дол., у 2001 р. — 236 млрд дол., за прогнозами адміністрації Б. Клінтона, до 2009 р. профіцит міг скласти 500 млрд дол.

Нині часи змінилися: видатки, пов'язані з війною та тероризмом тільки зростають; чимала також заборгованість урядів штатів і місцевих органів влади. Таким чином, основним питанням стану фінансів у США продовжує залишатися рівень накопиченої заборгованості, за якою федеральний уряд США та уряди штатів і муніципалітетів виплачують щорічно великі платежі.

Дефіцит федерального бюджету США в серпні 2012 р. підвищився і склав 190,53 млрд дол. проти 134,14 млрд дол. в серпні 2011 р. Про це повідомляє Міністерство фінансів США.

Аналітики прогнозували, що дефіцит бюджету США в серпні складе 160 млрд дол.

Державні витрати в серпні 2012 р. виросли до 369,39 млрд дол. в порівнянні з аналогічним періодом роком раніше, коли цей показник дорівнював 303,39 млрд дол. Надходження до бюджету, в основному з податків, склали 178,86 млрд дол. в серпні 2012 р. проти 169,25 млрд дол. роком раніше.

Варто відзначити, що дефіцит федерального бюджету США в липні 2012 р. зменшився і склав 69,6 млрд дол. проти 129,4 млрд дол. в липні 2011 р. Державні витрати в липні 2012 р. скоротилися до 254,2 млрд дол. в порівнянні з аналогічним періодом роком раніше, коли цей показник дорівнював 288,4 млрд дол. Надходження до бюджету, в основному з податків, склали 184,6 млрд дол. в липні 2012 р. проти 159,1 млрд дол. роком раніше. Місяцем раніше, в червні 2012 р., дефіцит бюджету США склав 59,74 млрд дол.

Варто відзначити, що в кінці серпня ц.р. виконавчий директор рейтингового агентства Fitch Девід Райлі заявив, що агентство може знизити кредитний рейтинг США, якщо не буде скорочено дефіцит бюджету до І півріччя 2013 р. За його словами, основна проблема, яка загрожує США в кінці

2012 р., - вибір між підвищенням податків і скороченням витрат, що негативним чином позначиться на економічному зростанні, або введення тимчасового мораторію на підвищення податків і скорочення витрат державного бюджету. В останньому випадку зростає ймовірність повторення європейської боргової кризи в США. В даний час Конгрес знаходиться в центрі інтенсивного суперництва демократів і республіканців, що серйозно ускладнює досягнення компромісу. Ситуація ускладнюється проведення 6 листопада президентське виборів. Відзначимо, в липні ц.р. міжнародне рейтингове агентство Fitch підтвердило право США користуватися вищим кредитним рейтингом AAA, знизивши кредитну оцінку країни до "негативної". Зниження очікувань від американської економіки з імовірністю не менше 50% спричинить падіння самого рейтингу в найближчі два роки, попереджали експерти. Песимістична оцінка була викликана, зокрема, нездатністю адміністрації Барака Обама знайти компроміс з республіканською опозицією з питання про заходи щодо зниження бюджетного дефіциту [49].

Раніше, у червні 2012 року S&P підтвердило кредитний рейтинг США на рівні AA +/A-1 + з негативним прогнозом. Аналітики S&P вважають, що економіка США все ще стоїть перед значними труднощами. Ризик повернення до рецесії агентство оцінює в 20%. Нагадаємо, що влітку 2011 р. тривалі переговори про підвищення ліміту держборгу поставили США на межу технічного дефолту. Вважається, що політична криза стала одним з факторів, через які рейтингове агентство Standard&Poor's позбавило США вищого кредитного рейтингу. Падіння показника, що сталося вперше в американській історії, спровокувало депресію на світових ринках і шквал критики на адресу Обама.

Варто також відзначити, що комітет конгресу США повинен був представити стратегію скорочення бюджетного дефіциту щонайменше на 1,2 трлн дол не пізніше 23 листопада 2011 р. В разі невдачі з 2013 р. вступають в силу автоматичні скорочення витрат на аналогічну суму відповідно до серпневими домовленостями в конгресі.

Президент США Барак Обама обіцяє накладити вето на будь-яку спробу скасувати секвестр бюджету 2013 р., тобто автоматичні скорочення бюджетних витрат, передбачені в разі невдачі спеціального міжпартійного комітету конгресу США.

Рішення про створення комітету для вирішення проблеми держборгу було прийнято 2 серпня 2011 р., коли конгрес США після довгих дебатів і суперечок між демократами і республіканцями підвищив законодавчо встановлену межу держборгу. Тим самим держава уникла дефолту за державними облігаціями.

Післякризовий період розвитку країн Європи характеризується високим рівнем невизначеності. Незважаючи на позитивні зрушення наприкінці 2009 - початку 2010 року загроза погіршення економічних показників у більшості країн Європи, в тому числі Євросоюзу, мають високий рівень імовірності. Продовжує загострюватися ситуація у Греції, певні труднощі зазнають такі країни як Португалія, Іспанія, Ірландія і в меншій мірі Італія через свою слабку фінансову позицію [77]. Подолати усі ці труднощі країнам самотійно буде достатньо важко, тому за цих умов зростає значимість європейського зближення країн, збільшується роль Євросоюзу у пошуку антикризових заходів.

Внаслідок світової фінансово-економічної кризи суттєво ослабла євровалюта, багато фахівців з міжнародної економіки наголошують на наявності кризи євро, курс євро відносно долару в останні часи має стійку тенденцію падіння. Все це зумовлює необхідність систематичних досліджень й виявлення об'єктивних причин.

Ще одним з негативних наслідків світової фінансово-економічної кризи є суттєва фінансова заборгованість країн Євросоюзу, яка суттєво збільшує їх фінансову безпеку, що робить даний напрямок дослідження не тільки актуальним, а й украй необхідним.

Одним з найбільших міжнародних утворень у Європі є Євросоюз, до складу якого, на сьогоднішній день входять двадцять сім країн Європи: Бельгія, Німеччина, Італія, Люксембург, Нідерланди, Франція, Великобританія, Данія, Ірландія, Греція, Іспанія, Португалія, Австрія, Фінляндія, Швеція, Угорщина,

Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія, Естонія, Болгарія, Румунія (країни розташовані по мірі приєднання до Євросоюзу).

Євросоюз є економічно-політичним об'єднанням. У 16 із зазначених країн, а саме: Австрія, Бельгія, Кіпр, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Ірландія, Італія, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія, Словенія, Іспанія, Словаччина, єдиною валютою є євро. Також валюта використовується ще в 9 державах, 7 з яких - європейські. Таким чином, євро - це єдина валюта для більш ніж 320 мільйонів європейців, а разом з територіями неофіційного обігу - для 500 мільйонів осіб. У грудні 2006 року в готівковому обігу було 610 мільярдів євро, що робило цю валюту володарем найвищої сумарної вартості готівки, циркулюючих в усьому світі, випереджаючи за цим показником долар США. Отже, від її міцності та стабільності залежить економіка не тільки країн Євросоюзу, а й інших: Ватикану, Майоту, Монако, Сан-Маріно, Сен-П'єр і Мікелону (використовують Євро відповідно до Угоди з Європейським центральним банком); Акротири й Дакелії, Андори, Косово, Сен-Бартельмі, Сен-Мартен, черногорії (неофіційне використання) євро).

Однією з найбільш вагомих переваг введення єдиної європейської валюти стало зниження фінансових ризиків, пов'язаних з коливанням курсів валют, що сприяло розвитку інвестиційного простору серед країн ЄС, підвищенню темпів міжнародної торгівлі, зміцненню європейського фінансового ринку, який до того ж став ще більш гнучким та ліквідним, на макрорівні.

Таким чином, можливим варіантом виходу Євросоюзу з фінансово-економічної кризи є визначення загальної антикризової економічної політики. Другим варіантом може стати виключення з Євросоюзу найбільш економічно несприятливих країн, які у найбільшій мірі загрожують поглибленню фінансово-економічної кризи. З одного боку, це зміцнить Євросоюз й дасть можливість країнам, що залишаться вийти на фазу економічного відродження, а потім і зростання. З іншого боку, країни, які вийдуть з Євросоюзу отримають шанс самостійно обрати курс своєї економічної політики і регулювати його відповідно до національних інтересів.

РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ

2.1. Становлення системи бюджетного регулювання дефіциту в Україні як в самостійній державі

Перший бюджет України у складі СРСР був дефіцитним на 19,3%. У результаті податкових реформи 1930 - 1931 рр. скоротилася кількість платежів, зокрема було скасовано обов'язкове страхування майна державних підприємств. Починаючи з 1936р. вводився єдиний фонд директора, з якого здійснювались заохочення. З 1938 р. до Державного бюджету, куди входили всі місцеві бюджети, почали включатись бюджети державного соціального страхування. За даними офіційної статистики, завдання державного бюджету до 1940р. виконувалися з перевищення доходів над видатками, хоча це не відповідало дійсності.

У післявоєнні роки бюджет України зростає. Індекс зростання порівняно з 1940р. 225, у 1960р. - 434, у 1985р. - 415,8, у 1990р. - 140,7. починаючи з 1989р. у Радянському Союзі існував державний борг.

За часів Радянського Союзу декілька разів проводились грошові реформи. Реформа 1922 - 1924 рр. була базою для відновлення зруйнованого війною та політикою воєнного комунізму господарства.

З метою скорочення грошової маси, випущеної під час війни у 1947р. було проведено конфіскаційну грошову реформу. Гроші, що перебували в обігу, обмінювались на нові у співвідношенні 1:10. вклади в ощадних касах розміром до 3 тис. крб. переоцінювались 1:1, від 3 до 10 тис. крб.. - 3:2, а понад 10 тис. крб. - зменшувалися наполовину.

31 березня 1950 р. було підвищено курс карбованця відносно іноземної валют, переведено його на власну золоту базу.

У 1961 р. проведено реформу, що змінила масштаб цін, що означало відповідне зменшення всіх цін та зарплат з одночасною заміною старих грошей на нові у співвідношенні 10:1.

У 1958р. припинено випуск державних позик, що реалізувалися за підпискою серед населення і тривалий час були важливим джерелом доходів бюджету. Кредитні відносини в Україні повністю контролювались Москвою. Ще у 1955р. було створено українську контору Державного Банку СРСР та республіканської контори Промбанку, Сільгоспбанку та Торг - банку.

До кредитної системи належали Зовнішторгбанк СРСР і державні ощадні каси. Обсяги кредитування зросли 1951 - 1960 рр. у 3 рази, 1961 - 1985 рр. - у 10 разів. У 1987 відбулася чергова й остання перебудова банківської системи СРСР. Було створено 5 нових банків.

Жорстка централізація бюджетних повноважень і бюджетних ресурсів існувала весь період до розпаду СРСР, хоча бюджетні права союзних республік розвивалися у напрямі їх розширення та збільшення самостійності у використанні своїх бюджетних ресурсів. Згідно із законом «Про бюджетні права Союзу РСР і союзних республік» від 30 вересня 1959 року бюджет союзної республіки включався до державного бюджету СРСР у загальних сумах, без розподілу доходів та витрат між республіканськими місцевими бюджетами. Такий розподіл, затвердження бюджету були внесені до компетенції самої республіки. Затверджуючи бюджет, Верховна Рада союзної республіки могла збільшувати встановлені для неї в бюджеті СРСР загальні суми доходів і видатків не змінюючи розміри відрахувань від загальносоюзних податків та доходів. Республікам було надано ширші права у використанні доходів, додатково одержаних при виконанні бюджету.

У 1960 році було прийнято Закон Української РСР «Про бюджетні права Української РСР і місцевих рад депутатів трудящих» відповідно до закону державний бюджет Української РСР складався з республіканського бюджету Української РСР та місцевих бюджетів. У законі зазначалося, що республіканський бюджет Української РСР забезпечує необхідними коштами фінансування заходів у галузі господарського і культурного будівництва, що мають загальнореспубліканське значення. Вказувалося, що через

республіканський бюджет здійснюється перерозподіл бюджетних ресурсів між областями і містами республіканського підпорядкування.

Цим законом було встановлено, що місцеві бюджети - складові державного бюджету Української РСР, а також визначено систему місцевих бюджетів.

Така побудова бюджетної системи Української РСР була конституційно закріплена. Згідно з прийнятою у 1978 році Конституцією Української РСР державний бюджет Української РСР був оголошений складовою єдиного державного бюджету СРСР. Встановлювалося, що державний бюджет Української РСР розробляється на основі державного бюджету СРСР та об'єднує республіканський бюджет і місцеві бюджети.

В умовах Союзу державний бюджет України виконував підпорядковану роль у розподільчих процесах. Він був інструментом перерозподілу ресурсів між галузями республіканського господарства і різними соціальними групами населення на території України, а також між територіями всередині республіки.

У грудні 1990 року було прийнято Закон УРСР «Про бюджетну систему Української РСР», яким було визначено, що бюджетну систему Української РСР складають республіканський та місцеві бюджети, до яких віднесено обласні, районні, міські, селищні й сільські бюджети. У цьому законі ще не використовується поняття «Державний бюджет України», не передбачається також входження місцевих бюджетів як складових до Державного бюджету Української РСР. Його значення полягає в закладенні нових принципів побудови бюджетної системи Української РСР: самостійність бюджетів, які входять до складу бюджетної системи, наявності у них власної дохідної бази, фактичного виходу бюджетної системи УРСР зі складу бюджетної системи СРСР.

З перших років незалежності бюджетна система України стала одним із головних атрибутів державності.

Після проголошення державної незалежності в Україні вперше затверджується Закон «Про державний бюджет України на 1992 рік». Поняття

«республіканський бюджет» виводиться із законодавчих і нормативних актів та замінюється поняттям «Державний бюджет України». Однак у цьому законі ще залишається більшість принципів побудови бюджетної системи України, організації між бюджетних взаємовідносин, що буди характерні для бюджетної системи колишнього СРСР.

З того часу й до 1995 року були внесені лише окремі зміни до законодавства, що регламентує розвиток бюджетної системи України. Значним кроком в удосконаленні бюджетної системи України було прийняття Закону України «Про бюджетну систему України» від 28 квітня 1995 року. В ньому встановлено чітке значення бюджетної системи, зазначено склад бюджетна система України. Сукупність усіх бюджетів, що входять до складу бюджетної системи України, є зведеним бюджетом України. При цьому наголошується, що зведений бюджет використовується для аналізу і визначення засад державного регулювання економічного та соціального розвитку України.

У цьому законі детальніше регламентовано бюджетний процес, здійснено розмежування доходів і витрат між ланками бюджетної системи. Згідно із законом запроваджено порядок розроблення Верховною Радою основних напрямків бюджетної політики на наступний бюджетний рік (бюджетної резолюції), в яких окреслюються основні параметри розвитку доходів і видатків бюджету, між бюджетних відносин.

Конституцією України, яку було прийнято в 1996 році, заявлено основні принципи побудови бюджетної системи України. Так, у статті 95 Конституції проголошено, що бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами.

Лише законом «Про бюджетний бюджет України» визначаються будь - які видатки держави на загальносуспільні потреби, розміри, цільове спрямування цих видатків. Держава прагне до збалансування бюджету України. Регулярні звіти про доходи і видатки Державного бюджету України мають бути оприлюднені конституцією України були визначені нові принципи побудови

між бюджетних відносин. Статтею 143 Конституції встановлено право територіальних громад самостійно затверджувати бюджет відповідних адміністративно - територіальних одиниць і контролювати їх виконання, встановлювати місцеві податки і збори відповідно до закону. Цією ж статтею передбачено новий порядок складання обласних і районних бюджетів, які мають формуватися з коштів бюджету для їх відповідного розподілу між територіальними громадами або для виконання спільних проектів із коштів, залучених на договірних засадах із місцевих бюджетів для реалізації спільних соціально - економічних та культурних програм.

У прийнятому в травні 1997 року Законі України «Про місцеве самоврядування» було ширше відображено основні положення Конституції України щодо організації бюджетної системи та між бюджетних взаємовідносин в Україні. Так, цим законом передбачено, що в доходній частині місцевого бюджету окремо виділяються доходи, необхідні для виконання власних повноважень, і доходи, необхідні для реалізації делегованих законами повноважень. Запроваджено також норму, згідно з якою місцевий бюджет поділяється на поточний бюджет і бюджет розвитку.

У 1999 - 2000 роках розпочато реформування бюджетної системи України. Однак замість бюджетної реформи ще не повною мірою відповідає завданням після кризового розвитку залишається обмеженим поле реформи, яке зводиться лише до вдосконалення системи управління державними фінансами [69].

Недосконалість бюджетних розрахунків, які не враховували реального балансу фінансових ресурсів держави, фінансових потоків у економіці призвела до абсолютизації фіскальної функції бюджету, а відтак, і до посилення податкового тиску. Надмірний податковий тиск - ще одна з причин низької конкурентоспроможності української економіки.

Починаючи з 2000 року закладаються реформи міжбюджетних відносин. Здійснюється чіткіший порівняно з попередніми роками розподіл дохідних джерел між державними і місцевими бюджетами. Поступово зростає частка

місцевих бюджеті у ВВП і у зведеному бюджеті. Так, якщо у 2000 році частка місцевих бюджетів у ВВП за доходами й видатками становила відповідно 10% та 8,4%, то у 2002 році 11,2% та 8,8%. Слід зазначити, що збільшення рівня бюджетних надходжень у 2000 - 2002 роках стало результатом не відчутного розширення фінансової бази, а насамперед сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури й відповідного прискорення темпів виробництва та включення до бюджету позабюджетних коштів тощо.

Бюджетний кодекс України, прийнятий Верховною Радою в березні 2001 року визначає засади бюджетної системи держави, її структуру, принципи, правової засади функціонування, основу бюджетного процесу і між бюджетних відносин та відповідальність за порушення бюджетного законодавства. Бюджетний кодекс передбачав спрощення механізму формування бюджетів, процес перерозподілу грошей.

У Кодексі досить чітко виписані всі процедури, пов'язані з розробкою, прийняттям і контролем за виконання головного фінансового документа країни. Верховна Рада чітко розподілила повноваження між бюджетами. Держбюджет відповідає за фінансування загальнодержавних інститутів - судоустрій, силові, контролюючі органи. Місцеві бюджети фінансують функції, наближені безпосередньо до споживачів, - школи, дитсадки, лікарні.

Починаючи з 2000 року посилюється соціальна спрямованість бюджету. В бюджеті передбачається значне збільшення рівня пенсійного забезпечення заробітної плати, інших соціальних виплат.

Зміни в бюджетному законодавстві не змогли вирішити бюджетні проблеми. Незважаючи на загальне оздоровлення економічної ситуації, кризові процеси у фінансовій сфері української економіки все більше наростають.

Неврегульованими залишаються питання фінансової самостійності бюджетів сіл, селищ, міст районного значення. Важливою проблемою є визначення величини територіальної громади, яка має право формувати і затверджувати бюджет. На сьогодні таке право має будь - яка місцева влада , навіть якщо її населення менше 500 жителів. Така ситуація призводить не лише

до фінансових проблем, але й до зростання управлінського апарата. Тому важливим є створення само достотної низової територіальної одиниці та низової бюджетної системи.

Таким чином, становлення бюджетної системи має досить тривалу історію, завдяки якій є можливість простежити за роллю держави в розподільчих процесах та місце безпосередньо бюджету в соціально-економічних процесах.

2.2. Сучасний стан системи бюджетного регулювання дефіциту

Згідно ст.95 Конституції України бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами.

Відповідно до вимог статті 95 Конституції України Кодекс визначає основні принципи бюджетної системи України та запроваджує систему єдиних процедур - ухвалення рішень учасниками бюджетного процесу на засадах єдиної загальнодержавної бюджетної політики. Забезпечуючи вимоги економічної бюджетної політики національним інтересам.

Бюджетна система України ґрунтується на таких основних принципах: єдності, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості і неупередженості, публічності та прозорості, відповідальності учасників бюджетного процесу.

Принцип єдності бюджетної системи України. Він забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності. На цьому принципі ґрунтується забезпечення цілісності та єдності бюджетної системи як фінансової основи, передумови цілісності та єдності української держави.

Принцип збалансованості, який зазначений у статті 95 Конституції України, передбачає, що повноваження на здійснення витрат бюджету повинні відповідати бюджетний період, тобто обсяг передбачених бюджетом видатків має покриватись реалістичними доходами.

Принцип самостійності. Державним бюджет та місцеві бюджети є окремими самостійними ланками бюджетної системи. Самостійність бюджетів забезпечується закріпленням за ланками бюджетної системи відповідальних джерел доходів, правом відповідних органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування на визначення напрямів використання коштів бюджету відповідно до законодавства України, правом Верховної Ради Автономної Республіки Крим та відповідних місцевих рад формувати та затверджувати відповідні бюджети згідно з положеннями Бюджетного кодексу України.

Принцип повноти. До бюджету підлягає включення всіх надходжень і витрат, що здійснюються відповідно до нормативно - правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування. Згідно з цим принципом, усі надходження мають акумулюватися на рахунках відповідних бюджетів.

Принцип обґрунтованості. Бюджет має формуватися на реалістичних макропоказників економічного і соціального розвитку держави та розрахунках надходжень до бюджету і витрат бюджету, що здійснюється відповідно до затверджених методик і правил.

Принцип ефективності. У процесі складання та виконання бюджету всі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату.

Принцип субсидіарності. Розподіл видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами повинен ґрунтуватися на максимально можливому наближенні надання суспільних послуг до їх безпосереднього споживача.

Принцип цільового використання бюджетних коштів. Бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями. Цей принцип означає, що кошти з бюджету спрямовуються за відповідним напрямом та витрачаються розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів на чітко визначені цілі відповідно до бюджетних призначень.

Принцип справедливості і неупередженості. Бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами. Цей принцип забезпечує рівний доступ громадян країни до основних бюджетних послуг та соціальних гарантій і реалізується через норми, встановлені Бюджетним кодексом у частині визначення фінансових нормативів бюджетної забезпеченості та дотації вирівнювання.

Принцип публічності та прозорості. Державний бюджет України та місцеві бюджети затверджуються і рішення щодо звіту про їх виконання приймаються відповідно Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим і місцевими радами. Доступність інформації про бюджет повинна бути забезпечена на всіх стадіях бюджетного процесу. Бюджетним кодексом передбачено, що інформація про бюджет повинна бути оприлюднена. Проект Закону про Державний бюджет підлягає обов'язковій публікації в газеті «Урядовий кур'єр» не пізніше ніж через сім днів після його подання Верховній Раді України.

Принцип відповідальності учасників бюджетного процесу. Кожний учасник бюджетного процесу несе відповідальність за свої дії або бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу [76]. Для реалізації цього принципу у Бюджетному кодексі закріплено повноваження за учасниками бюджетного процесу щодо дотримання бюджетного законодавства, вводиться поняття бюджетного правопорушення та встановлюється відповідальність за бюджетні правопорушення.

Організація функціонування бюджетної системи включає:

- зведений (консолідований) бюджет;

- законодавчу і нормативну базу;
- органи управління;
- комплекс між бюджетних відносин між платниками податкових і неподаткових платежів, державою і отримувачами бюджетних коштів, державним і місцевими бюджетами.

Складові зведеного (консолідованого) бюджету України подаю на схемі.

Суспільне значення бюджетної системи полягає в тому, що за допомогою бюджету досягається вирішення багатьох питань соціального характеру, хоча стан цієї сфери життя суспільства на сьогоднішній день складний.

бюджетний рахунковий казначейство ревізійний

Бюджетний дефіцит та невиконання доходної частини усіх бюджетів викликано рядом об'єктивних та суб'єктивних причин:

- 1) недосконалістю фінансового та податкового законодавства з питань організації справляння платежів і забезпечення наповнюваності бюджетів усіх рівнів. Обсяги "тіньового" сектора економіки коливаються в межах 50 % ВВП. З цієї причини бюджети усіх рівнів недоотримують щорічно понад 10 млрд. грн.;
- 2) недостатнім контролем з боку держави щодо руху готівки та наявністю неконтрольованих потоків готівки поза банківськими установами, що призводить до ухиляння від оподаткування понад третини платників податків;
- 3) спадом виробництва ВВП. Втрати доходів бюджету з цієї причини становлять близько 1 млрд. грн.;
- 4) погіршенням розрахунково-платіжної дисципліни та зростанням заборгованості підприємств перед бюджетом. Недонадходження до бюджету з цього приводу становлять 5 млрд. грн.;
- 5) зростанням обсягів бартерних операцій, що призводить до щорічних втрат доходів бюджету в розмірі 1,5-2 млрд. грн.

Ціла низка накопичених проблем, у часи економічної кризи 1992–1999 років, посилювали необхідність трансформації та удосконалення державної фінансової політики. До основних негараздів фінансової системи країни того

часу слід віднести наступні: значне накопичення державного боргу (станом на 31.12.1999 року – 61% ВВП), великі обсяги заборгованості по зарплаті, пенсії та інших соціальних виплатах, суттєві розміри податкової заборгованості [77]. Тому доцільним є аналіз заходів, що здійснювались державою у посткризовий період для забезпечення бюджетної збалансованості та реформуванню бюджетної системи.

Зведений бюджет за 2018 рік виконано із дефіцитом у сумі 67,8 млрд. гривень. За 2018 рік державний бюджет було виконано із дефіцитом у сумі 59,2 млрд. грн., в т.ч. загальний фонд – із дефіцитом у сумі 45,1 млрд. грн. проти запланованого на цей період дефіциту у сумі 58 млрд. гривень.

У 2018 році погашення основної суми боргу державного бюджету становило 234,5 млрд. гривень. Погашення внутрішнього боргу дорівнювало 166,9 млрд. грн., зовнішнього боргу – 67,6 млрд. гривень.

Державні запозичення на фінансування дефіциту державного бюджету у 2018 році становили 277,5 млрд. гривень. На внутрішньому ринку було залучено 174,2 млрд. гривень, від зовнішніх джерел надійшло 103,2 млрд. гривень. На фінансування проектів від міжнародних фінансових організацій до спеціального фонду державного бюджету надійшло запозичень на суму 9 млрд. гривень.

У 2018 році Фонд гарантування вкладів фізичних осіб здійснив дострокове погашення векселів, що видані ним в обмін на облігації внутрішньої державної позики, у сумі 1 млрд. гривень. Від приватизації державного майна за 2018 рік надійшло до державного бюджету 268,8 млн. гривень.

Без досягнення збалансованого бюджету неможливо забезпечити тривалу макроекономічну стабілізацію. З метою досягнення скорочення дефіциту державного бюджету необхідно провести податкову реформу, впорядкувати урядові видатки, в тому числі субсидії товаровиробникам, посилити відповідальність за ухиляння від сплати податків, скасувати необґрунтовані податкові пільги та інше.

РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕФІЦИТУ В УКРАЇНІ

3.1. Шляхи удосконалення механізму регулювання бюджетного дефіциту

У світовій практиці одним із найважливіших методів боротьби з хронічними дефіцитами, основним видом діяльності, спрямованої на зниження обсягів державного боргу, інфляції і досягнення сталого розвитку, було застосування спеціальних фіскальних правил. Це правила і процедури, за допомогою яких політичні діячі приймають рішення у сфері фіскальної політики стосовно величини і розподілу державних видатків і джерел їхнього фінансування (податкового чи боргового). Ці правила набувають форми законодавчих норм, процедур бюджетного процесу і цифрових задач (граничних показників).

У різних країнах фіскальні правила мають свої особливості. Усі правила можна об'єднати у певні групи.

Правила збалансованого бюджету, серед яких центральне місце займає "золоте правило" державних фінансів, що передбачає збалансованість поточних бюджетних доходів і видатків (застосовується у Німеччині, Японії, щодо місцевих бюджетів у США), циклічний бюджетний баланс (Нідерланди, Швейцарія), встановлення граничних розмірів частки бюджетного дефіциту у ВВП (країни Європейського Співтовариства) [75].

Правила запозичень, щодо обмежень або заборони використання окремих джерел державних запозичень. Серед цих правил можна виділити: заборону внутрішніх державних запозичень (використовується у країнах з недостатньо розвинутими фінансовими ринками, наприклад в Індонезії), заборону державних запозичень у центрального банку (країни ЄС, США, Японія, Канада, Аргентина, Угорщина) або обмеження їхнього розміру у відсотках до минулорічних доходів чи видатків уряду (Бразилія, Єгипет, Марокко).

Боргові та резервні правила, які полягають у встановленні лімітів щодо акумулювання валового (або чистого) державного боргу у відсотках до ВВП (країни ЄС), а також пов'язані з формуванням спеціальних резервних фондів для запобігання фінансової кризи у несприятливі періоди, коли виникає необхідність підтримувати соціальні виплати на фоні зменшення доходів.

Однак у сфері фіскальних правил не має уніфікованих вимог. Кожна країна сама встановлює свої фінансові обмеження, враховує власні потреби й враховує особливості свого бюджетного процесу.

У країнах ЄС, до якого прагне вступити Україна, правове регламентування бюджетного дефіциту включає: маастрихтські критерії; фінансові санкції за їх порушення; моніторинг з боку Єврокомісії (із застосуванням скоригованого дефіциту для своєчасного виявлення негативних тенденцій, а також для вжиття запобіжних заходів); процедуру надмірного дефіциту, за результатом якої можуть вживатися фінансові санкції до країн — порушниць маастрихтських критеріїв [69].

Відповідно до Маастрихтського договору для країн ЄС встановлено два основних критерії, які стосуються державних фінансів, зокрема, державний борг не повинен перевищувати 60 % ВВП, а бюджетний дефіцит — 3 % ВВП. Відповідно до цього всі країни ЄС розробили і реалізували програми з фіскальної консолідації, центральним завданням яких було досягнення встановлених обсягів боргу і дефіциту. У 1997 р. країни ЄС ухвалили Пакт про стабільність і зростання, основна ідея якого полягала у скороченні бюджетного дефіциту і досягнення у довгостроковому періоді бюджетної позиції, наближеної до балансу чи надлишку. При цьому може допускатися поява дефіциту в результаті дії вбудованих автоматичних стабілізаторів, але у розмірі не більше 3 % ВВП. Таким чином, бюджетна позиція кожної країни має бути збалансованою протягом економічного циклу, а якщо перед країною стоїть проблема високого рівня державного боргу, уряд має турбуватися про формування бюджетного надлишку.

Для України накладання самообмежень у бюджетній політиці є новим. Бюджетна дисципліна з боку держави є вагомим економічним і політичним чинником у досягненні сталого розвитку. Вітчизняне законодавство, зокрема, Бюджетний кодекс України, закони про Державний бюджет України останніх років містять окремі положення, які регламентують бюджетну збалансованість і безпосередньо стосуються фінансової дисципліни органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування. До них належать такі: недопущення дефіциту по спеціальному фонду бюджету; недопущення дефіциту місцевих бюджетів (за винятком бюджету Автономної Республіки Крим і міських бюджетів); ухвалення бюджетного дефіциту під час прийняття закону про державний бюджет лише у разі наявності обґрунтованих джерел фінансування; допущення дефіциту бюджету Автономної Республіки Крим лише у частині бюджету розвитку; заборону використовувати емісійні кошти НБУ як джерела фінансування дефіциту; здійснення державних запозичень у межах встановлених граничних розмірів державного боргу; заборону використання державних запозичень для покриття поточних видатків держави (за винятком видатків, коли це необхідно для збереження загальної економічної рівноваги); тимчасове обмеження бюджетних асигнувань із загального фонду у разі недоотримання бюджетних надходжень за місячними звітами або скорочення бюджетних видатків (окрім захищених статей), якщо за результатами квартальних звітів недоотримання бюджетом доходів перевищує 15 % від передбачених бюджетним розписом сум.

Перераховані норми стосуються питань збалансування бюджетів та обмеження деяких джерел фінансування, а також заходів щодо дотримання затверджених показників бюджетного балансу протягом бюджетного року. Однак вони не відповідають вимогам ЄС, оскільки не забезпечують попередження ухилень від жорстких бюджетних обмежень, нічого не говорять про контрольні санкції за недотримання бюджетних вимог. З метою удосконалення методів боротьби за скорочення бюджетного дефіциту доцільно вітчизняне законодавство привести у відповідність до загальноєвропейських

вимог і стандартів. Для цього у вітчизняному законодавстві слід звернути увагу на: встановлення граничного розміру бюджетного дефіциту у відсотках до ВВП; визначення його для сектору державного управління; виділення у системі моніторингу державного бюджету окремого блоку моніторингу бюджетного дефіциту; розроблення фінансових санкцій до уряду за порушення ним граничного розміру дефіциту.

Наступним кроком у боротьбі за скорочення дефіциту бюджету в Україні може стати розроблення оптимальної моделі фіскального правила, яка б відповідала критеріям чіткості визначення, прозорості, адекватності, сумісності, простоти, гнучкості, обов'язковості виконання, підтримки з боку інших напрямів економічної політики. Без таких правил боротьба з бюджетним дефіцитом має хаотичний, нецілеспрямований і безсистемний характер. Українська модель фіскального правила, враховуючи надбання світової фінансової науки і практики і євро стандартів, могла б розкрити такі позиції: вибір виду фіскального правила; постановку загальної мети введення фіскального правила; встановлення строків досягнення поставлених завдань (це потрібно для контролю ефективності дій фіскальних обмежень); визначення нормативно-правового інструменту, який закріпить правило і регламентуватиме його застосування (це може бути Конституція, закон тощо); деталізацію суб'єктів (органів державної влади, державного управління, місцевого самоврядування), а також операцій (окремих статей доходів, видатків, запозичення тощо) щодо яких застосовується фіскальне правило; встановлення граничних значень для конкретних контрольних показників; умови відхилень від дотримання вимог, встановлених фіскальним правилом; чітке визначення стадії контролю за дотриманням правила (під час складання, затвердження, за фактом виконання бюджету); призначення суб'єктів контролю застосування фіскального правила; розроблення санкцій за порушення правила.

Відповідно до фіскальних правил щорічно у процесі складання, розгляду, затвердження і виконання бюджету доцільно проводити комплекс тактичних заходів, пов'язаних зі збалансуванням бюджету, скороченням бюджетного

дефіциту. До таких заходів відносять: удосконалення нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу, своєчасне внесення необхідних змін у закони та нормативні акти, які б забезпечили якісне збалансування бюджету на всіх стадіях бюджетного процесу; пошук реальних резервів збільшення доходів бюджету, створення платникам податків сприятливих умов для розвитку своєї діяльності, збільшення об'єктів оподаткування; щорічне уточнення бюджетних нормативів та норм видатків, які б, з одного боку, забезпечували якісне виконання суб'єктами бюджетних відносин своїх функцій, а з іншого — сприяли економному, раціональному та ефективному використанню бюджетних коштів; використання прогресивних технологій бюджетного планування та бюджетного регулювання, спрямованих на визначення реальних показників обсягів доходів і видатків, оптимальне збалансування бюджетів усіх рівнів; удосконалення планування і розвиток системи платних послуг у соціально-культурній сфері, що сприятиме збільшенню надходжень спеціального фонду бюджету і зміцненню фінансової бази відповідних бюджетних установ; наукове обґрунтування річних бюджетних програм, які підлягають фінансуванню з бюджету, своєчасне внесення корективів у перехідні середньо-і довгострокові бюджетні програми; удосконалення трансфертної політики, зменшення непродуктивних трансфертних виплат окремим галузям реального сектору економіки, підвищення ефективності трансфертних платежів; складання щорічних бюджетів на багатоваріантній основі, внаслідок чого можна сформулювати оптимальну структуру доходів і видатків; поступова відмова від концепції пріоритету бюджетних видатків і дефіцитного фінансування (видатки, що перевищують заплановані доходи, відображати у бюджеті розвитку і фінансувати у межах додатково отриманих доходів та залучених неінфляційних джерел); постійний розвиток ринку державних цінних паперів, що сприятиме фінансуванню видатків бюджету без збільшення грошової маси в обігу; оптимальне збалансування поточного бюджету у процесі складання бюджетного розпису; відмова від адміністративного тиску на платників податків у процесі виконання бюджету,

удосконалення чинного податкового механізму; скорочення системи податкових пільг, особливо малоефективних; попередження виникнення у суб'єктів господарювання податкового боргу, ефективна протидія відмиванню "брудних" грошей та дієва підтримка Державної програми детінізації економіки; удосконалення системи податкового контролю, підвищення його ефективності; запровадження жорсткого режиму економії бюджетних коштів; скорочення витрат на управління; ліквідація необґрунтованих економічних і соціальних пільг; посилення відповідальності керівників усіх ланок управління за нецільове використання бюджетних коштів.

Одним із тактичних загальноприйнятих у світовій практиці методів боротьби з бюджетним дефіцитом вважається застосування механізму секвестру видатків бюджету. Необхідність секвестру видатків пов'язана, з одного боку, із невиконанням планів мобілізації доходів та суттєвим скороченням надходжень дохідних джерел бюджету, а з іншого — перевищенням граничного рівня дефіциту. Секвестр бюджету полягає у пропорційному зниженні бюджетних видатків за всіма статтями бюджету протягом часу, який залишився до закінчення поточного бюджетного року. Не підлягають секвестру захищені статті бюджету, перелік яких в Україні затверджує Верховна Рада України у законі про Державний бюджет України на поточний бюджетний рік.

Під час розроблення стратегічних напрямів боротьби з бюджетним дефіцитом необхідно враховувати, що, по-перше, подолання дефіциту в умовах недостатньо розвинутої економіки приречене на невдачу; по-друге, бюджетний дефіцит не завжди є злом, яке необхідно викорінювати; по-третє, за будь-яких умов бажано уникати емісії грошової маси для фінансування дефіциту. Отже, боротьба з бюджетним дефіцитом має починатися з оздоровлення економіки, забезпечення її позитивної динаміки, підвищення ефективності. Саме міцна економічна основа є запорукою фінансової стабільності країни, джерелом зростання фінансових ресурсів. Таким чином, стратегічні напрями подолання

дефіциту бюджету будуть включати заходи, пов'язані з розвитком економіки, збільшенням доходів та раціональним використанням видатків бюджетів.

У першу чергу стратегічним завданням держави є підвищення ефективності суспільного виробництва, яке сприятиме зростанню обсягів фінансових ресурсів суспільства, що є основним джерелом збільшення доходів бюджетів.

Наступним важливим напрямом є сприяння розвитку і зміцненню ринкових відносин, проведенню ринкових реформ, внаслідок чого можна досягти раціонального скорочення сфери державної економіки, її оптимізації. Такий захід забезпечить скорочення бюджетного фінансування економіки, підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів.

Суттєве значення для скорочення обсягів бюджетного дефіциту має проведення адміністративно-територіальної реформи, розширення повноважень органів місцевого самоврядування і розвиток територіально-регіонального госпрозрахунку. Розширення самостійності регіонів і територіальних громад дає можливість суттєво збільшити обсяги місцевих бюджетів, зміцнити фінансову основу місцевого самоврядування, передати частину видатків державного бюджету місцевим, переглянути сферу впливу місцевих бюджетів на соціально-економічні процеси.

Позитивний вплив на збалансування бюджетів і зміцнення їхньої дохідної бази має удосконалення податкової системи, забезпечення оптимального рівня податкових вилучень, розширення кола платників податків [78]. Стратегічним завданням податкової системи має бути гарантування надходжень податків до бюджетів і стабільні перспективи господарювання платників. Для цього потрібно розробити на новій основі Податковий кодекс, який сприяв би зниженню податкового навантаження у державі, спрощенню системи адміністрування податків, стабільності нормативно-правової бази.

Важливим стратегічним завданням скорочення дефіциту є оптимізація і реструктуризація видатків бюджетів. Бюджетне фінансування економіки має вирішувати завдання її структурної перебудови, концентруватися у

перспективних галузях, які визначають науково-технічний прогрес, рівень економічної могутності держави. Видатки на соціально-культурні заходи необхідно спрямовувати на виконання бюджетних програм в обсягах, які забезпечували б якісне виконання державою своїх функцій [32].

Важливе місце серед стратегічних напрямів має відводитися удосконаленню міжбюджетних відносин і механізму їхнього регулювання. Міжбюджетні відносини мають здійснюватися на стабільній і прозорій основі, сприяти вирівнюванню соціально-економічного розвитку регіонів і територіальних громад та реальному збалансуванню бюджетів усіх рівнів.

Потребує удосконалення механізм управління бюджетним дефіцитом і державним боргом відповідно до стратегічних завдань держави. Політика у сфері бюджетного дефіциту має бути антиінфляційною, відкритою і зрозумілою суспільству та сприяти розвитку економіки і соціальної сфери.

Важливим напрямом є також удосконалення бюджетного процесу в цілому та кожної його стадії зокрема. Він має відповідати бюджетній доктрині держави, бути ефективним, вирішувати всі завдання, пов'язані з виконанням державою своїх функцій.

Загалом стратегічні напрями подолання бюджетного процесу мають здійснюватися за спеціально розробленою програмою, яка могла б бути складовою державної стратегії соціально-економічного розвитку країни.

3.2. Пріоритети бюджетної політики щодо фінансування бюджетного дефіциту

Бюджет є основним засобом впливу на стан економіки. Розміри бюджету (а особливо його дефіциту), характер податкової політики і структура видатків допомагають визначити темпи економічного розвитку, тенденції зміни зайнятості, процентні ставки та цінові зміни. Бюджет об'єднує основні фінансові категорії (податки, державний кредит, державні видатки) в їх

взаємодії. Тому під час прийняття окремих бюджетних рішень необхідно враховувати, що визначена державою бюджетна політика обов'язково впливатиме на всі економічні показники.

Концептуальні підходи до регулювання соціально-економічних процесів у країнах з ринковою економікою побудовані відповідно до теорії циклічності економічного розвитку.

Регулярність повторення економічних циклів, їх дестабілізуючий вплив на економіку загалом і визначають необхідність державного анти циклічного регулювання. Використання бюджету як інструменту державного регулювання економіки базується на принципі акселерації. Західні економісти давно звернули увагу на це явище і почали використовувати його на практиці. Воно полягає в тому, що відносно невеликі інвестиції сприяють значному приросту національного доходу.

Феномену акселерації присвячені дослідження західних економістів А. Афталсона, Дж. Кларка і П. Самуельсона. Їхні погляди зводяться до того, що підвищення попиту на предмети споживання приводить до підвищення попиту на засоби виробництва і відповідно на інвестиції.

Принцип акселерації має і зворотну дію, оскільки спричинює нестабільність в економіці. Відповідно до фази циклу акселерація має певну спрямованість: у фазах пожвавлення і підйому вона сприяє збільшенню інвестицій, отже, прискорює цикл; у фазі кризи і депресії акселерація посилює спад економіки, оскільки інвестиції скорочуються швидше, ніж виробництво.

Наукові дослідження у сфері використання бюджету як інструменту державного регулювання економіки, як правило, визначаються двома стратегічними напрямками: зміною державних витрат (державних закупівель) і зміною податкових ставок.

Ці апробовані практикою ринкового господарювання напрями широко використовуються. Їх вплив виявляється в таких загальних тенденціях:

збільшення державних витрат підвищує сукупний попит і відповідно приводить до збільшення обсягу випуску продукції та підвищення рівня зайнятості;

збільшення податків зменшує особисті доходи домогосподарств і відповідно призводить до зменшення витрат, обсягів випуску продукції і зниження рівня зайнятості [28].

Пріоритетним у цих напрямках є використання системи державних замовлень у період подолання економічного спаду, що передбачає позитивну дію акселерації або ефекту мультиплікатора.

Ефект мультиплікатора — це тенденція, відповідно до якої певні зміни обсягу планових інвестицій чи будь-якого іншого компонента сукупного попиту зумовлюють значно більше підвищення останнього.

Ефект мультиплікатора дослідив Дж. Кейнс, який заперечував не тільки ефективне функціонування економіки на основі ринкових механізмів, а й саме їх існування. Він наполягав на розширенні участі уряду у стабілізації економіки. Не всі положення кейнсіанської теорії витримали перевірку часом, але загалом підходи Дж. Кейнса до державного регулювання економічних процесів становлять інтерес і нині.

Ефект мультиплікатора має безліч можливостей застосування у практичній економіці та економічній політиці. Так, навіть незначні за абсолютною величиною зміни обсягів планових інвестицій (або будь-якої іншої складової планових витрат) посилюватимуться дією ефекту мультиплікатора і впливатимуть на сукупний попит. Останній, за визначенням більшості сучасних економістів, стимулюватиме розвиток економіки саме в напрямках його дії. У реальній економіці можлива і зворотна дія ефекту мультиплікатора.

Ігнорування механізмів регулювання державного впливу на економічні процеси може призвести до тривалого затягування депресії. Таке явище спостерігалось у США і існує нині в Україні.

Але, як свідчить досвід високорозвинених країн, уряд завжди має достатній набір інструментів, за допомогою яких можна вивести економіку із

ситуації нестабільності. Основним таким інструментом і є державний бюджет та його складові: державні закупівлі, податки тощо.

Крім економічної сфери державний бюджет істотно впливає також на соціальну сферу. У країнах із соціально орієнтованою ринковою економікою роль бюджету в соціальних процесах значно підвищується. Це зумовлено передусім тим, що саме бюджетні кошти разом з позабюджетними фондами є фінансовою базою соціальних перетворень, переходу на новий, вищий рівень соціального обслуговування населення країни. Крім того, державний бюджет покликаний пом'якшувати соціальні наслідки розшарування населення за матеріальним станом (рівнем доходів), що зумовлено переходом до ринку.

Характерними ознаками перехідного періоду є інфляція і кризи, що посилюються й неухильно призводять до зниження життєвого рівня населення. У таких умовах бюджет обов'язково має бути соціально спрямований, тобто передбачати можливість фінансування соціальних програм. Соціальна політика держави має бути спрямована на підтримку тих, хто з об'єктивних причин опинився у найскрутнішому становищі: пенсіонерів, дітей, студентів, працівників бюджетної сфери. Отже, соціально-економічна роль бюджету має підпорядковуватися розв'язанню основного завдання сучасного етапу розвитку України — структурній перебудові економіки з переведенням її до ринкової при стримуванні та пом'якшенні кризових та інфляційних процесів у перехідний період.

На жаль, бюджет України в умовах фінансової кризи поки що не може повною мірою виконувати такі функції. Лише в разі реальної стабілізації виробництва країна може отримати фінансові ресурси для створення стабільної системи соціального забезпечення. Іншими словами, надходження в бюджет безпосередньо залежать від стану виробництва, тому необхідно не тільки вдосконалювати розподіл і перерозподіл ВВП, а насамперед забезпечити розвиток виробництва.

Стан економіки визначає бюджетні показники. Останні кілька років бюджет України формувався у складних умовах. Насамперед це відбувалось

через неефективне функціонування економіки; поглиблення фінансової кризи; зменшення податкової бази (понад половину підприємств збиткові, частина з них взагалі не працює); масову кризу платежів і значний обсяг бартерних операцій; практично повне зупинення інвестиційної діяльності державного та приватного секторів економіки; високий рівень інфляції; підвищення рівня безробіття; зниження рівня життя населення.

Зазначені фактори провокували незбалансованість державного бюджету в напрямі перевищення видатків над доходами (дефіцит бюджету). Іноді незбалансованість бюджету спостерігається як перевищення доходів над видатками (профіцит бюджету).

Саме по собі перевищення бюджетних видатків над доходами не катастрофічно, оскільки характерною особливістю державних бюджетів майже всіх країн світу, а тим більше з перехідною економікою, є їх незбалансованість, тобто наявність дефіциту.

Нині не існує держави, якій би не доводилося стикатися з бюджетним дефіцитом. Мало того, останніми десятиліттями хронічний дефіцит державних бюджетів був характерною ознакою більшості економічно розвинених країн. Наприклад, за цей період бездефіцитний бюджет лише тричі затверджувався у Великобританії.

У світовій практиці якість бюджетного дефіциту диференціюється. Він може бути пов'язаний:

з необхідністю здійснення великих державних вкладень у розвиток економіки, і в цьому разі дефіцит бюджету відображає не кризовий стан суспільних процесів, а намагання забезпечити прогресивні зміни у структурі суспільного виробництва;

з надзвичайними ситуаціями (війнами, стихійними лихами тощо), коли звичайних резервів недостатньо і потрібно використовувати особливі резерви;

із кризовими явищами в економіці, її спадом, неефективністю фінансово-кредитних зв'язків, нездатністю уряду контролювати фінансову ситуацію в

державі; у цьому разі дефіцит є надзвичайним явищем, що потребує вжиття заходів зі стабілізації економіки, прийняття відповідних політичних рішень.

Бюджетний дефіцит в Україні, пов'язаний із кризою в економіці, спостерігався до 2000 р. Він був наслідком спаду виробництва, зниження ефективності функціонування окремих галузей, несвоєчасного здійснення структурних змін в економіці або її технічного переоснащення та інших об'єктивних і суб'єктивних чинників, що впливають на економічну і соціальну політику держави [45].

Бюджетний дефіцит потребує вжиття державою дієвих заходів щодо його зменшення. В економічно розвинених країнах сформувався відповідний механізм управління бюджетним дефіцитом. Він добре відомий і не залежить від типу економіки. У програмі скорочення бюджетного дефіциту слід передбачити такі заходи, які, з одного боку, стимулювали б приплив коштів у бюджетний фонд держави, а з іншого — сприяли б скороченню державних видатків. Перелічимо основні з цих заходів:

- випуск державних цінних паперів;

- зміна напрямів інвестування бюджетних коштів у народному господарстві з метою підвищення фінансової віддачі з кожної гривні;

- широке використання фінансових пільг і санкцій, які дають змогу враховувати специфічні умови господарювання і стимулювати збільшення суспільного виробництва;

- скорочення сфери державної економіки та державного фінансування.

Існують також заходи скорочення дефіциту бюджету, пов'язані з небезпечними для економіки наслідками, хоча, на перший погляд, вони допомагають розв'язати проблему дефіциту. До них належать емісія грошей і посилення податкового пресу. Якщо неефективність і негативний вплив на економіку підвищення податків вже не викликає сумніву, то з емісією не все так просто [42].

Теорія і практика державного регулювання США, Японії та інших розвинених країн підтверджують необхідність і доцільність випуску грошей в обіг відповідно до реальних потреб економіки.

Якщо додаткова емісія спрямована на розвиток виробничих сил і сприяє науково-технічному прогресу у виробництві, то таке збільшення грошової маси не тільки не стає інфляційним, а навпаки, за умов реального підвищення суспільної продуктивності праці протистоятиме інфляції.

В Україні в умовах скорочення виробництва існувала практика подолання інфляції шляхом замороження заробітної плати, затримання її виплати, скорочення соціальної допомоги. З 1995 по 1999 р. загальна заборгованість із заробітної плати та соціальних виплат постійно збільшувалася і тільки з 2000 р. почала зменшуватись. Зниження рівня інфляції шляхом штучного обмеження купівельної спроможності населення призводить до перманентного скорочення сукупного попиту і до дедалі зростаючого згортання виробництва. Але якщо вдається до емісійного погашення боргів населенню і скорочення на цій основі дефіциту бюджету, то це зумовить інтенсивне розкручування інфляційної спіралі.

За емісійного фінансування бюджетного дефіциту в Україні існувала висока ймовірність того, що емісійні кошти, спрямовані на погашення заборгованості із заробітної плати, не надійдуть у вітчизняний сектор ринку. Це пояснювалося схильністю населення до купівлі імпортних товарів та іноземної валюти. Отже, без адекватних заходів, спрямованих на зменшення попиту на імпортні товари, нормалізацію валютного обороту, звуження тіньового сектору економіки і підвищення ефективності вітчизняного виробництва, емісійні кошти не стануть ресурсом відродження національної економіки.

На 2000 р. був запланований бездефіцитний бюджет, а фактично зведений і державний бюджети були виконані з профіцитом.

На 2001 р. так само було заплановано бездефіцитний бюджет. Крім того, з вересня 1999 р. спостерігалась тенденція до збільшення ВВП. Порівняно з 1999 р. у 2000 р. реальний ВВП становив 106 %. Це дало підстави сподіватись на

подальше поліпшення стану державних фінансів. З 2002 р. почали планувати помірний дефіцит бюджету.

Таким чином, дефіцит бюджету виникає як з об'єктивних, так і з суб'єктивних причин. Найпоширенішою з них є обмежені можливості держави щодо мобілізації необхідних доходів. Це пояснюється недостатнім урахуванням можливої зміни обставин, тим більше в перехідних економіках, де часто відсутній необхідний досвід макроекономічного прогнозування. Зменшення обсягу надходжень до державного бюджету може також спостерігатися через зниження експортних цін, зменшення обсягів виробництва понад передбачуваний рівень, зниження попиту на вітчизняну продукцію. Це небезпечно тим, що за стійкої тенденції до випередження темпів підвищення державних видатків порівняно з темпами збільшення державних доходів короткострокова бюджетна незбалансованість поступово перетворюється на довгострокову. За відсутності перспектив економічного розвитку у країні її внутрішні і зовнішні борги збільшуються швидкими темпами. Що довше це відбувається, то важче вийти з такого становища.

Наочне підтвердження тому — країни з перехідною економікою, у тому числі Україна, де найбільшу загрозу для макроекономічної стабільності становлять інтереси суб'єктів економічної діяльності, які намагаються споживати більше, ніж виробляють. Це стосується насамперед підприємств, на яких підвищення заробітної плати перевищує підвищення продуктивності праці й які не можуть функціонувати без державних дотацій. Стосується це також уряду, видатки якого надмірні й неефективні.

Як звичайні інвестори уряди вдаються до позик й інвестують їх у проекти, доходи від яких перевищують процентні виплати за позику.

Відмінність полягає в тому, що часто доходи уряду визначаються рівнем зростання ВВП, а не прибутком для приватних підприємств. З огляду на це Україна має витратити запозичені кошти переважно на реформи, оскільки саме вони можуть стимулювати зростання ВВП. Натомість запозичені кошти витрачаються на фінансування державного апарату і не завжди обґрунтовану

підтримку збиткових підприємств та окремих груп громадян. Така неефективна політика зрештою призвела до гіперінфляції в 1993 р. (дефіцит державного бюджету фінансувався за допомогою прямих кредитів уряду з боку НБУ або просто за рахунок сеньйоражу) і фінансових криз восени 1997 р. та в серпні 1998 р. З 1998 р. фінансування дефіциту бюджету за рахунок прямих кредитів НБУ припинилося і здійснюється тільки за рахунок внутрішніх і зовнішніх запозичень.

Зниженню бюджетного дефіциту сприяє скорочення витратної частини бюджету: вивільнення його від більшої частини фінансування виробничої сфери, за винятком фінансування великих міжрегіональних програм, субсидування окремих капіталомістких галузей і сільського господарства, максимальне скорочення дотацій збитковим підприємствам тощо.

Держава продовжує контролювати значну частину економіки України за допомогою бюджету. При цьому важливо, щоб дефіцит бюджету зменшувався реально, а не номінально. Так, майже щороку після проголошення Україною незалежності реальний дефіцит бюджету перевищував планові показники, тобто завжди перевищував дефіцит, схвалений Верховною Радою і офіційно зазначений у фіскальній статистиці. А це, у свою чергу, суттєво знизило довіру населення до держави та її політики.

Різним типам бюджетних дефіцитів відповідають різні стратегії бюджетно-податкової політики.

Сальдо державного бюджету може змінюватися під дією як так званих вбудованих стабілізаторів економіки (циклічний дефіцит), так і через здійснення дискреційної бюджетно-податкової політики (структурний дефіцит).

У результаті здійснення дискреційної політики співвідношення дохідної та видаткової частин бюджету змінюється тільки в результаті безпосереднього свідомого та цілеспрямованого втручання уряду. Наприклад, у період економічного спаду уряд може прийняти рішення про збільшення видатків та (або) зменшення податкових ставок (стимулююча фіскальна політика). Таким чином, фактично цілеспрямовано створюється дефіцит державного бюджету

для подолання спаду або депресії. І навпаки, якщо в економіці посилюється інфляція, уряд приймає рішення про зменшення видатків та (або) збільшення податків (стримуюча фіскальна політика).

Такі рішення уряду пов'язані зі значними внутрішніми часовими лагами, оскільки, по-перше, зміна структури бюджетних видатків або ставок оподаткування потребує тривалого обговорення у Верховній Раді, а по-друге, необхідний деякий час, щоб можна було пересвідчитись у позитивних результатах таких рішень. Різке збільшення дефіциту державного бюджету через певний час компенсується стабільними надходженнями до бюджету за рахунок "відродженого" виробництва.

Недискреційна політика, навпаки, здійснюється без безпосереднього втручання уряду. Основою такої політики є вбудовані стабілізатори, що "вмикаються" автоматично як реакція на певні економічні процеси в суспільстві.

"Вбудована" стабільність виникає у зв'язку з тим, що насправді податкова система в Україні забезпечує вилучення такого чистого податку (чистий податок дорівнює загальному податку мінус трансфертні платежі та субсидії), який змінюється пропорційно до чистого національного продукту (ЧНП).

Наведене означає, що зі збільшенням ЧНП майже всі види податків автоматично збільшуються, і навпаки, зі "зменшенням" ЧНП податкові надходження різко скорочуються. Прямо протилежно при фіскальній політиці "поводяться" трансфертні платежі, або "від'ємні податки". Залежність між ними та ЧНП обернено пропорційна. Виплати допомог з безробіття, різних субсидій під час економічного підйому різко зменшуються і різко збільшуються під час економічної кризи.

Економічне значення взаємозв'язку та пропорційної залежності між ЧНП та обсягом податкових надходжень дуже велике. Це зумовлено двома обставинами.

По-перше, податки можуть бути подані як втрата певної потенційної купівельної спроможності в економіці. У такому разі з метою підтримки

стабільності, коли економіці загрожує інфляція, доцільно знизити купівельну спроможність, щоб не спричинити ще більшу інфляцію. І навпаки, коли у країні спостерігається спад виробництва, уповільнення економічного розвитку або криза, доцільно послабити податковий тиск, тобто мінімізувати вилучення потенційної купівельної спроможності. Це сприятиме активізації ділової активності у країні.

По-друге, податкова система при здійсненні фіскальної політики передбачає певну стабільність. Залежно від фази економічного циклу у країні обсяг податкових надходжень автоматично змінюється (що, у свою чергу, зумовлює зміни в державному бюджеті) і є дієвим інструментом впливу на інфляцію та рівень безробіття.

На будь-якій фазі економічного циклу перед державою стоять дві першочергові проблеми: боротьба з інфляцією та безробіттям. Складність полягає в тому, що одночасно розв'язати обидві проблеми неможливо; розв'язати можна лише одну з них за рахунок іншої. У різні періоди держава робить вибір по-різному.

Поряд з офіційним (номінальним) дефіцитом державного бюджету як у промислово розвинених країнах, так і у країнах з перехідною економікою існує також прихований дефіцит, що зумовлюється квазібюджетними видатками. До них належать централізовані кредити, що надаються центральним банком (в Україні НБУ) на пільгових умовах. Так, в Україні нагромаджені в комерційних банках, що відокремились на початку економічної реформи від НБУ, великі портфелі прострочених боргових зобов'язань державних підприємств, пов'язаних передусім з виплатою завищеної заробітної плати при надлишковій зайнятості, як правило, сплачуються за рахунок пільгових кредитів НБУ.

Крім того, за рахунок коштів НБУ можуть фінансуватись окремі операції, пов'язані з державним боргом, покриватися збитки від заходів стабілізації курсу обміну валют тощо. У результаті таких квазібюджетних операцій діяльність і уряду, і НБУ стає незрозумілою для економічних агентів. Це, у свою чергу, спричинює недовіру до макроекономічної політики держави. Крім того,

висуваючи некомерційні цілі, НБУ, по-перше, втрачає незалежність, по-друге, знижує свій статус "поєднання" бюджетно-податкової та кредитно-грошової політики, що виникає на цій основі. Це характерно для будь-якої перехідної економіки, часто супроводжується збільшенням збитків центрального банку країни і посиленням інфляції, що значно знижує ефективність заходів з макроекономічної стабілізації загалом.

Можна стверджувати, що прихований (квазібюджетний) дефіцит істотно знижує фактичний бюджетний дефіцит і державний борг (зокрема внутрішній). Дуже часто це робиться цілеспрямовано, наприклад у разі наближення чергових виборів або коли уряд бажає мати щорічний збалансований бюджет.

Існує кілька підходів до складання та використання бюджету. Розглянемо три основні концепції: бюджету, який щороку збалансовується; бюджету, що збалансовується на циклічній основі; функціональних фінансів.

До "Великої депресії" 30-х років ХХ ст. вважалося, що щорічно збалансований бюджет є метою державних фінансів. Але глибший аналіз свідчить про суттєві недоліки щорічно збалансованого бюджету. Зокрема, такий підхід здебільшого виключає фіскальну діяльність держави як антициклічну, стабілізуючу. Мало того, щорічно збалансований бюджет насправді погіршує коливання економічного циклу. Припустимо, що в економіці раптово виникли такі негативні явища, як тривале безробіття і зниження доходів. Тоді державі для збалансування бюджету необхідно або збільшити податки, або обмежити власні видатки, або поєднати ці заходи. Проблема полягає в тому, що всі ці заходи стримувальні за характером і кожний з них не стимулює ділову активність і сукупний попит, а ще більше знижує їх. Можна уявити й іншу ситуацію. Економіка зазнала інфляції, внаслідок чого збільшились грошові доходи, а отже, автоматично податкові надходження до бюджету. Тоді для збалансування бюджету і ліквідації майбутніх бюджетних надлишків держава повинна знизити податкові ставки або збільшити державні видатки, але обидва ці заходи або їх поєднання спричинять підвищення ділової активності, рівня зайнятості і, зрештою, не

знижать інфляцію, а навпаки, посилять її тиск на економіку. Таким чином, концепція щорічно збалансованого бюджету є економічно неефективною, має суттєві суперечності й не здатна забезпечити стабільність економіки в довгостроковій перспективі.

Але, незважаючи на викладене, розглядувана концепція має прибічників. Окремі економісти, підтримуючи щорічно збалансований бюджет, вважають, що небезпеку становлять не дефіцит державного бюджету і державний борг, що збільшуються, а зростання видатків, пов'язане з фінансуванням різних урядових програм. Збільшення кількості урядових програм, а особливо тих, що потребують великих витрат, має контролюватися суспільством і відбуватися тільки в разі збільшення податкових надходжень до бюджету. При дефіцитному фінансуванні цей процес стає суспільно неконтрольованим, оскільки державні програми мають тенденцію до швидшого збільшення, адже опозиція суспільства щодо цього процесу виявляється набагато меншою, коли ці програми фінансуються за рахунок збільшення дефіциту, а не податків. Зростання дефіциту державного бюджету, спричинене збільшенням кількості урядових програм, у цьому разі розглядається як замах уряду на існування приватного сектора.

Інша концепція, а саме бюджету, збалансованого на циклічній основі, базується на протилежному підході. Обґрунтування цієї концепції є логічним, простим і зрозумілим.

Ідея збалансованого на циклічній основі бюджету полягає в тому, що уряд реалізує антициклічну політику і водночас збалансовує бюджет. У цьому разі бюджет потрібно збалансовувати не щорічно, а лише протягом економічного циклу.

Щоб протистояти спаду, уряд повинен знизити податки і збільшити державні видатки. Таким чином, фактично цілеспрямовано збільшується бюджетний дефіцит, проте водночас стимулюються ділова активність і підприємництво (ставка робиться на майбутнє). Протягом наступного інфляційного піднесення так само логічно буде збільшити податкові ставки і

зменшити державні витрати. По-перше, це сприятиме вилученню з обігу частини потенційної купівельної спроможності, а по-друге, буде створено деякий бюджетний надлишок, що уможливить покриття державного боргу, що виник у період спаду.

Але навіть за такої привабливої бюджетної концепції виникають великі проблеми. Перша з них полягає в тому, що підйоми та спади в економічному циклі найчастіше різняться глибиною і тривалістю. Тому тривалий і глибокий спад, за яким ітиме відносно короткий підйом, безсумнівно, спричинить значне збільшення дефіциту державного бюджету порівняно з появою незначного додатного сальдо бюджету (надлишку). Таке протиставлення є недоліком розглядуваної концепції, оскільки свідчить про появу циклічного дефіциту державного бюджету. Сутність другої проблеми полягає в перевагах, пов'язаних з інфляцією. За природою інфляція сприяє перерозподілу доходів між дебіторами та кредиторами. Непередбачувана інфляція вигідна дебіторам (отримувачам позик) за рахунок кредиторів (надавачів позик). При цьому наслідки інфляції щодо перерозподілу довільні й непередбачувані.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Бюджетний дефіцит є найбільш складним і водночас досить поширеним явищем. Це - перевищення видатків над постійними доходами бюджету, якими є податки й обов'язкові платежі, що згідно з бюджетною класифікацією віднесені до доходів бюджету. Бюджетний дефіцит не означає незбалансованості бюджету, оскільки при його складанні і затвердженні встановлюються відповідні джерела фінансування.

В Україні протягом останніх років зберігається дефіцит державного бюджету. Він зумовлений як недостатніми надходженнями, викликаними економічною кризою, так і надмірними (стосовно доходів) видатками на підтримку неефективних галузей, ліквідацію наслідків на ЧАЕС, житлово-комунальне господарство тощо.

Основними шляхами покриття дефіциту державного бюджету є: додаткова емісія готівкових грошей; продаж державних цінних паперів; державні позики; посилення оподаткування.

Залучення коштів іноземних джерел для фінансування державного дефіциту може бути ефективним за умов: організації концесійного фінансування; дефіциту капіталу на внутрішньому ринку при високій внутрішній нормі прибутку; незначних первинних розмірів зовнішнього боргу; сприятливих перспектив розширення ринку і нормального торговельного балансу.

Бюджетний дефіцит має різні прояви і причини. Його не можна оцінювати однозначно, оскільки завжди необхідно враховувати всі його чинники. Характеристика дефіциту дається за такими ознаками: формою прояву; причинами виникнення; спрямуванням коштів.

У різних країнах з перехідною економікою можливості вибору способів фінансування державного дефіциту неоднакові й обмежені. В останні роки у більшості країн світу дефіцит бюджету становить від 2 % до 15 % ВВП при середньосвітовій його величині 4,5 %. Прийнято вважати, що коли дефіцит

державного бюджету не перевищує 5 % ВВП країни, то він припустимий, інакше призводить до різкого зниження інвестиційної активності та переростає надалі в різні форми кризових явищ. Щорічні бюджетні дефіцити, накопичуючись, утворюють державний борг.

Становлення бюджетної системи має досить тривалу історію, завдяки якій є можливість простежити за роллю держави в розподільчих процесах та місце безпосередньо бюджету в соціально-економічних процесах.

Бюджетний дефіцит та невиконання доходної частини усіх бюджетів викликано рядом об'єктивних та суб'єктивних причин: недосконалістю фінансового та податкового законодавства з питань організації справляння платежів і забезпечення наповнюваності бюджетів усіх рівнів. Обсяги "тіньового" сектора економіки коливаються в межах 50 % ВВП. З цієї причини бюджети усіх рівнів недоотримують щорічно понад 10 млрд. грн.; недостатнім контролем з боку держави щодо руху готівки та наявністю неконтрольованих потоків готівки поза банківськими установами, що призводить до ухиляння від оподаткування понад третини платників податків; спадом виробництва ВВП. Втрати доходів бюджету з цієї причини становлять близько 1 млрд. грн.; погіршенням розрахунково-платіжної дисципліни та зростанням заборгованості підприємств перед бюджетом. Недонадходження до бюджету з цього приводу становлять 5 млрд. грн.; зростанням обсягів бартерних операцій, що призводить до щорічних втрат доходів бюджету в розмірі 1,5-2 млрд. грн.

Без досягнення збалансованого бюджету неможливо забезпечити тривалу макроекономічну стабілізацію. З метою досягнення скорочення дефіциту державного бюджету необхідно провести податкову реформу, впорядкувати урядові видатки, в тому числі субсидії товаровиробникам, посилити відповідальність за ухиляння від сплати податків, скасувати необґрунтовані податкові пільги та інше.

У світовій практиці одним із найважливіших методів боротьби з хронічними дефіцитами, основним видом діяльності, спрямованої на зниження обсягів державного боргу, інфляції і досягнення сталого розвитку, було

застосування спеціальних фіскальних правил. Це правила і процедури, за допомогою яких політичні діячі приймають рішення у сфері фіскальної політики стосовно величини і розподілу державних видатків і джерел їхнього фінансування (податкового чи боргового). Ці правила набувають форми законодавчих норм, процедур бюджетного процесу і цифрових задач (граничних показників).

У різних країнах фіскальні правила мають свої особливості. Усі правила можна об'єднати у певні групи. Правила збалансованого бюджету, серед яких центральне місце займає "золоте правило" державних фінансів, що передбачає збалансованість поточних бюджетних доходів і видатків (застосовується у Німеччині, Японії, щодо місцевих бюджетів у США), циклічний бюджетний баланс (Нідерланди, Швейцарія), встановлення граничних розмірів частки бюджетного дефіциту у ВВП (країни Європейського Співтовариства).

Правила запозичень, щодо обмежень або заборони використання окремих джерел державних запозичень. Серед цих правил можна виділити: заборону внутрішніх державних запозичень (використовується у країнах з недостатньо розвинутими фінансовими ринками, наприклад в Індонезії), заборону державних запозичень у центрального банку (країни ЄС, США, Японія, Канада, Аргентина, Угорщина) або обмеження їхнього розміру у відсотках до минулорічних доходів чи видатків уряду (Бразилія, Єгипет, Марокко).

Наступним кроком у боротьбі за скорочення дефіциту бюджету в Україні може стати розроблення оптимальної моделі фіскального правила, яка б відповідала критеріям чіткості визначення, прозорості, адекватності, сумісності, простоти, гнучкості, обов'язковості виконання, підтримки з боку інших напрямів економічної політики. Без таких правил боротьба з бюджетним дефіцитом має хаотичний, нецілеспрямований і безсистемний характер. Українська модель фіскального правила, враховуючи надбання світової фінансової науки і практики і євростандартів, могла б розкрити такі позиції: вибір виду фіскального правила; постановку загальної мети введення фіскального правила.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акчуріна Ю.М. Теоретико–методологічні аспекти факторів впливу на зовнішній державний борг України / Ю.М. Акчуріна // Держава та регіони. Серія: Державне управління. Науково–виробничий журнал. – 2009. – № 1. – С. 5-10.
2. Афанасьев М.П. Модернизация государственных финансов: [учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по экон. спец. ун-тов] / М.П. Афанасьев, И.В. Кривоногов. – [2-е изд.]. – М. : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2007. – 439 с.
3. Базилевич В.Д. Державні фінанси: навч. посіб. / В. Д. Базилевич Л. О. Баластрик. – К. : Атака, 2002. – 368 с.
4. Базилевич К. Моделювання взаємозв'язків дефіциту державного бюджету України з показниками макроекономічної динаміки / К. Базилевич, О. Царук // Банківська справа. – 2002. – №3. – С. 24-29.
5. Барановський О. Чинники формування безпечного рівня державних запозичень / О. Барановський Т. П. // Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: в 6 т. – К. : НДФІ, 2004. – Т. 6 : Підвищення ефективності боргової політики держави. – С.320.
6. Башко В. Вплив дефіцитів бюджету на рівноважний обсяг виробництва / В. Башко // Економіка, фінанси і право. – 2007. – № 2. – С. 30–36.
7. Башко В. Дефіцитне фінансування та економічне зростання / В. Башко // Розвиток фінансової системи України в умовах економічної глобалізації: наук.-практ. конф., 15-16 квітня 2008 р.: тези доп. – К., 2008. – С.50–56.
8. Башко В. Підходи до класифікації дефіциту бюджету / В. Башко // Напрями розвитку фінансової системи України в сучасних умовах: тези до наук.-практ. конф. 23-24 бер. 2007 р. : тез. доп. – К., 2007. – С.74–79
9. Бережна Л.В. Економіко-математичні методи та моделі у фінансах: навч. посіб. / Л.В. Бережна, О.І. Снитюк. – К.: Кондор, 2009. – 301 с.

10. Бюджетная система России: учебник для студ. вузов, обучающихся по экон. спец. и спец. упр. / [Под ред. Г.Б. Поляка]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 703 с.
11. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI // Урядовий кур'єр. – 17 серпня 2010. – № 151.
12. Варфоломеев С. Український ринок внутрішніх державних облігацій: Аналітичний огляд / С. Варфоломеев. – Київ : USAID, 2003. – 70 с.
13. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник / Василик О. Д. – К. : НІОС, 2003. – 416 с.
14. Василик О.Д. Бюджетна система України: [підручник] / О.Д. Василик, К.В. Павлюк. - К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 544 с.
15. Вахненко Т. П. Зовнішні боргові зобов'язання у системи світових фінансово-економічних відносин / Т. П. Вахненко. – К. : Фенікс, 2006. – 563 с.
16. Ганіч А.Є. Суть державного бюджету та його вплив на соціально-економічний розвиток України / А.Є. Ганіч // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.6. – С. 180-185.
17. Гурвич Е. Бюджетная и монетарная политика в условиях нестабильной внешней конъюнктуры / Е. Гурвич // Вопросы экономики. – 2006. – № 4. – С. 4–27.
18. Дефицит бюджета США составил почти 1,3 триллиона долларов // Корреспондент.net. [Електронний ресурс]. – 18 октября 2010. – Режим доступа: <http://korrespondent.net/world/>
19. Дефицит госбюджета Польши составил 75,7% против плановых 98% // Інформаційне агенство УНІАН. [Електронний ресурс]. – 03.11.2010. – Режим доступа: <http://economics.unian.net/rus/detail/65347>.
20. Дубинский А. Как побороть дефицит госбюджета, инвестиций, кредитов? / А. Дубинский, В. Пасочник // Информационно–аналитический еженедельник «Зеркало недели. Украина». – 2010. – № 21 (801).

21. Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти. / [Я.А. Жаліло, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська та ін.]. – К.: НІСД, 2010. – 96 с.
22. Економічно безпечний рівень дефіциту бюджету для України : в 6 т. / Т. П. Вахненко. – К. НДФІ, 2004. – Т. 1 Пріоритети бюджетної політики і економічне зростання. – т. 1. – Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. – К. : НДФІ, 2004. С. 177–218.
23. Євтушенко Н. Вплив бюджетної політики на соціально-економічний розвиток країни / Н. Євтушенко // Економічний вісник університету. Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 13. – С. 120-127.
24. Єпіфанов А.О. Бюджет України [Текст]: монографія: у 2 кн. / А.О. Єпіфанов, І.І. Д'яконова, І.В. Сало. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. Книга друга: Виконання бюджету. – 187 с.
25. Жибер Т.В. Бюджетна система: [навч.–метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни] / Т.В. Жибер, Г.Б. Коломієць. – К.: КНЕУ, 2009. – 311с.
26. Запатріна І. В. Стабілізаційний фонд і видатки розвитку / І. В. Запатріна // Фінанси України. – 2006. – №6. – С. 3–20.
27. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання / І.В. Запатріна. – К.: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с.
28. Іващук О. Моделювання взаємозв'язку дефіциту бюджету та показників економічної динаміки / О. Іващук, А. Машко // Світ фінансів. – 2009. – №1(18). – С. 68-79.
29. Карпенко А. Аналіз основних факторів інфляції в Україні / А. Карпенко, В. Башко // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 29–41.
30. Клейн Т. Управление внешним долгом / Т. Клейн ; пер. с англ. – Вашингтон : Всемирный банк, 1994. – 40 с.
31. Ковальчук А. Уроки фінансової кризи / А. Ковальчук // Урядовий кур'єр. – 01.07.2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukurier.gov.ua/index.php?articl=1&id=4180>.

32. Котіна Г. Податкові важелі впливу на економіку в сучасних умовах: вітчизняний та світовий досвід / Г. Котіна, М. Степура // Економіст. – 2010. – № 5. – С. 31-35.
33. Кравчук Р. С. Політика фінансових обмежень: приклад України, 1992 – 2000 / Р. С. Кравчук // Міжнародна економічна політика. – 2005. – №2. – С. 69–104.
34. Кудряшов В. Фінансування дефіциту державного бюджету / В.П. Кудряшов // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 52-64.
35. Кучер Г.В. Бюджетний процес у країнах ЄС / Г.В. Кучер // Вісник КНТЕУ. – 2008. – № 3. – С. 24-31.
36. Кучер Г.В. Розвиток фінансової системи України в процесі світової глобалізації / Г.В. Кучер // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. – 2008. – № 102. – С. 17-18.
37. Кушинова Н.Г. Стратегічні напрями розвитку бюджетної системи України / Н.Г. Кушинова, Т.О. Гринь // Сталий розвиток економіки Всеукраїнський науково–виробничий журнал. – 2010. – № 1. – С. 160-163.
38. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: [моногр.] / Л.В. Лисяк. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
39. Лопаткіна, І.В. Актуальні проблеми фінансування дефіциту державного бюджету України [Текст] / І. В. Лопаткіна // Міжнародна банківська конкуренція : теорія і практика : збірник тез доповідей ІV Міжнародної науково-практичної конференції (21 - 22 травня 2009 р.) : у 2 т. / Держ. вищий навчальний заклад "УАБС НБУ". - Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. - Т. 2. - С. 55-57.
40. Лук'яненко І. Г. Економетрика: підручник / І. Г. Лук'яненко, Л. І. Краснікова – К. : Знання, 1998. – 494 с.
41. Лютий І. О. Державний борг і ефективність використання державного кредиту / І. О. Лютий // Фінанси України. – 1999. – №9. – С. 99–110.

42. Лютий І.О. Теоретико–методологічні засади бюджетної політики держави / І.О. Лютий // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 13-19.
43. Міщенко В.І. Вдосконалення координації грошово-кредитної та фіскальної політики: Інформаційно-аналітичні матеріали. Вип. 5. / В. І. Міщенка, О. П. Жак, Д. С. Попов та ін.; К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень. – 2006. – 115 с.
44. Мярковський А.І. Бюджетний кодекс України в контексті бюджетної реформи / А.І. Мярковський // Фінанси України. – 2009. – №8 . – С. 3-18.
45. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посіб. – 4-те вид., без змін. / Опарін В. М. – К. : КНЕУ, 2007. – 240 с.
46. Пасічний М. Д. Механізм управління дефіцитом бюджету в умовах соціально-економічних перетворень / М. Д. Пасічний // Економіка та держава. – 2011. – № 9. – С. 46–50.
47. Пасічний М. Д. Особливості дефіцитного фінансування економіки в період фінансової кризи / М. Д. Пасічний // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 17. – С. 65–68.
48. Пасічний М. Д. Фінансування бюджетного дефіциту в Україні / М. Д. Пасічний // Наукові праці НДФІ. – 2010. – Вип. 3(52). – С. 68–80.
49. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. / Пасічник Ю. В. – К.: Знання-Прес, 2003. – 523 с.
50. Податкова реформа в США: все навпаки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/11/25/258493/>
51. Податковий кодекс України // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92. – Том 1. – С. 9. – 3248 ст.
52. Полозенко Д.В., П'ятаченко Г.О., Пасічний М.Д. Бюджетний дефіцит України в державному бюджеті Росії в середині ХІХ – на початку ХХ століття / Д.В. Полозенко, Г.О. П'ятаченко, М.Д. Пасічний // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 111–120.

53. Премчанд А. Управление государственными расходами / Премчанд А. – Вашингтон : МФФ, 1994. – 280 с.
54. Про выпуск безпроцентних (дисконтних) облігацій внутрішньої державної позики 1996 року : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 1996 р. № 469.
55. Про выпуск конверсійних облігацій внутрішньої державної позики 1998 року : постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 1998 р. № 1343.
56. Про додатковий выпуск середньострокових конверсійних облігацій внутрішньої державної позики 1998 року : постанова Кабінету Міністрів України від 28 серпня 1998 р. № 1349.
57. Про додаткові заходи щодо заміни середньострокових облігацій внутрішньої державної позики 1997 року та облігацій внутрішньої державної позики 1997 і 1998 років : постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 1998 р. № 1455.
58. Про запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та внесення змін до деяких законодавчих актів України: пояснювальна записка до проекту Закону України від 29.12.2006 р. №2854.
59. Про результати аналізу внутрішніх і зовнішніх запозичень на фінансування Державного бюджету України. – Київ : Рахункова палата України, 2006. – Випуск 11.
60. Про реструктуризацію боргових зобов'язань Кабінету Міністрів України перед Національним банком України : закон України від 20 квітня 2000 року № 1697 – III.
61. Про тимчасовий порядок формування комерційними банками фонду страхування вкладів фізичних осіб : постанова правління НБУ від 30 серпня 1996 р. № 228.
62. Проскуракова Ю.В. Бюджетный дефицит и его влияние на экономику / Ю.В. Проскуракова // Экономика, политика, идеология. – 1995. – № 9. – С.73-77.

63. Рожко О.Д. Еволюція теоретичних концепцій державних фінансів / О.Д. Рожко // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 56-65.
64. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит ; пер. с нем. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
65. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектору / Дж. Е. Стігліц ; пер. з англ. – К. : Основи, 1998. – 854 с.
66. Сова О.Ю. Сутність та види дефіциту державного бюджету / О.Ю. Сова // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С. 20–24.
67. Сова О.Ю. Теоретико-методологічні аспекти дефіциту державного бюджету / О.Ю. Сова // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин». – Умань, 2010. – Частина 2. – С.132-135.
68. Степанова В.О. Фінансування дефіциту державного бюджету України / В.О. Степанова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – № 2(10). – С. 127-131.
69. Теорія фінансів [Текст]: підручник / [За ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія.]. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.
70. Тимошенко М. Залізний пузир / М. Тимошенко // Контракти. – 2008. – № 42. – С. 25.
71. Тропіна В.Б. Бюджетне забезпечення соціальної України / В.Б. Тропіна // Фінанси України. – 2008. – № 5. – С. 28-34.
72. Тропіна В.Б. До питання про публічні фінанси / В.Б. Тропіна // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 28-34.
73. Федосов В. Бюджетний дефіцит у контексті західної фінансової теорії і практики / В. Федосов, Л. Гладченко // Финансовые риски. – 2009. – № 3. – С. 19-32.
74. Финансово-кредитный словарь: В 3-х т. / [Гл. ред. Н.В. Гаретовский]. – М.: Финансы и статистика, 1988. – Т.3: Р-Я. – 511 с.
75. Финансы / [В.М. Родионова, Ю.Я. Вавилов, Л.И. Гончаренко и др.]; под ред. В.М. Родионовой. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 432 с.

76. Фінанси: [навчальний посібник] / [В.С. Загорський, О.Д. Вовчак, І.Г. Благун, І.Р. Чуй]. – [2-ге вид., стер.]. – К.: Знання, 2008. – 274 с.
77. Чала Н.Д. Бюджетна система: [навчальний посібник] / Н.Д. Чала, Л.В. Лазоренко. – К.: Знання, 2010. – 223 с.
78. Чугунов І. Я. Теоретичні основи системи бюджетного регулювання / І. Я. Чугунов. – К.: НДФІ, 2005. – 259 с.
79. Шаповалов О. В. Депозитні сертифікати Національного банку України та державні облігації / О. В. Шаповалов // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 82–88.
80. Шарп У. Інвестиції / У. Шарп, Г. Александр, Дж. Бэйли. – М.: Инфра-М, 2007. – 1028 с.
81. Японии грозит дефицит бюджета в \$ 77 млрд. – 24.03.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.k2kapital.com/news/173691/>.
82. Begg I. Economic Policy coordination in the UE: economic & political rationales, paper prepared for the panel on «Three Modes of Economic Governance in the European Union: Increasing Synergies or Strange Worlds Apart?» / Begg I. // EUSA biennial conference. – Nashville, March 2003. – 180 p.
83. Communication from The Commission to Council and the European Parliament. Strengthening co-ordination of budgetary policies, COM (2002) 668 Final, Brussels 2002. – 81 p.
84. Donahue P. Merkel Says Budget Consolidation Is «Absolute Priority» of Her Government. / P. Donahue. – Nov 4, 2010. [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.bloomberg.com/news/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А. 1.

Стан бюджету країн ЄС у 2017 р.

Країна	ВВП, млрд \$	Доходи бюджету, млрд. \$	Витрати бюджету, млрд \$	Дефіцит бюджету, млрд \$	Рівень дефіциту бюджету відносно ВВП, %
Австрія	323,1	181,2	194,4	13,2	4,1
Бельгія	381,0	204,9	230,9	26	6,8
Болгарія	90,5	18,4	18,9	0,5	0,6
Великобританія	2149	819,9	1,132	-	-
Греція	341	108,7	145,2	36,5	10,7
Данія	198,6	175,4	175,6	0,2	0,1
Естонія	24,36	7,293	8,042	0,749	3,1
Ірландія	176,9	74,82	104,6	29,78	16,8
Іспанія	1368	420,4	536,3	115,9	8,5
Італія	1760	960,1	1068	107,9	6,1
Кіпр	22,97	9,689	10,72	1,031	4,5
Латвія	32,4	9,501	12,15	2,649	8,2
Литва	54,84	13,09	16,62	3,53	6,4
Люксембург	38,37	17,83	19,76	1,93	5,0
Мальта	9,831	4,119	3,736	-	-
Нідерланди	654,9	335,4	372,5	37,1	5,7
Німеччина	2811	1398	1540	142	5,1
Польща	690,1	83,68	93,47	9,79	1,4
Португалія	233,4	91,89	106,8	14,91	6,4
Румунія	255,4	50,78	61,51	10,73	4,2
Словаччина	115,7	29,08	34,68	5,6	4,8
Словенія	55,84	20,58	23,54	2,96	5,3
Угорщина	184,9	44,1	44,8	0,7	0,4
Фінляндія	182,6	115,7	122,6	6,9	3,8
Франція	2110	1229	1445	216	10,2
Чехія	256,6	76,71	85,65	8,94	3,5
Швеція	333,5	196,9	211,4	14,5	4,3

Додаток Б

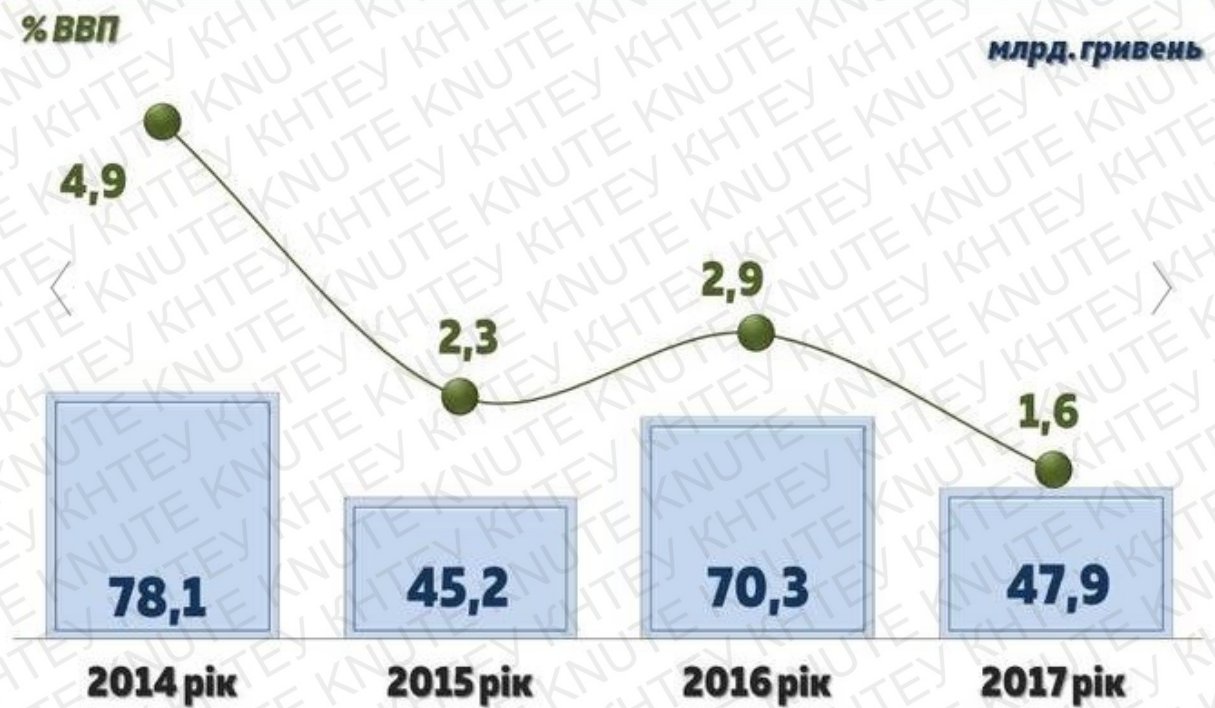

Рис. Б.1. Дефіцит державного бюджету за 2014-2017 роки

Додаток В

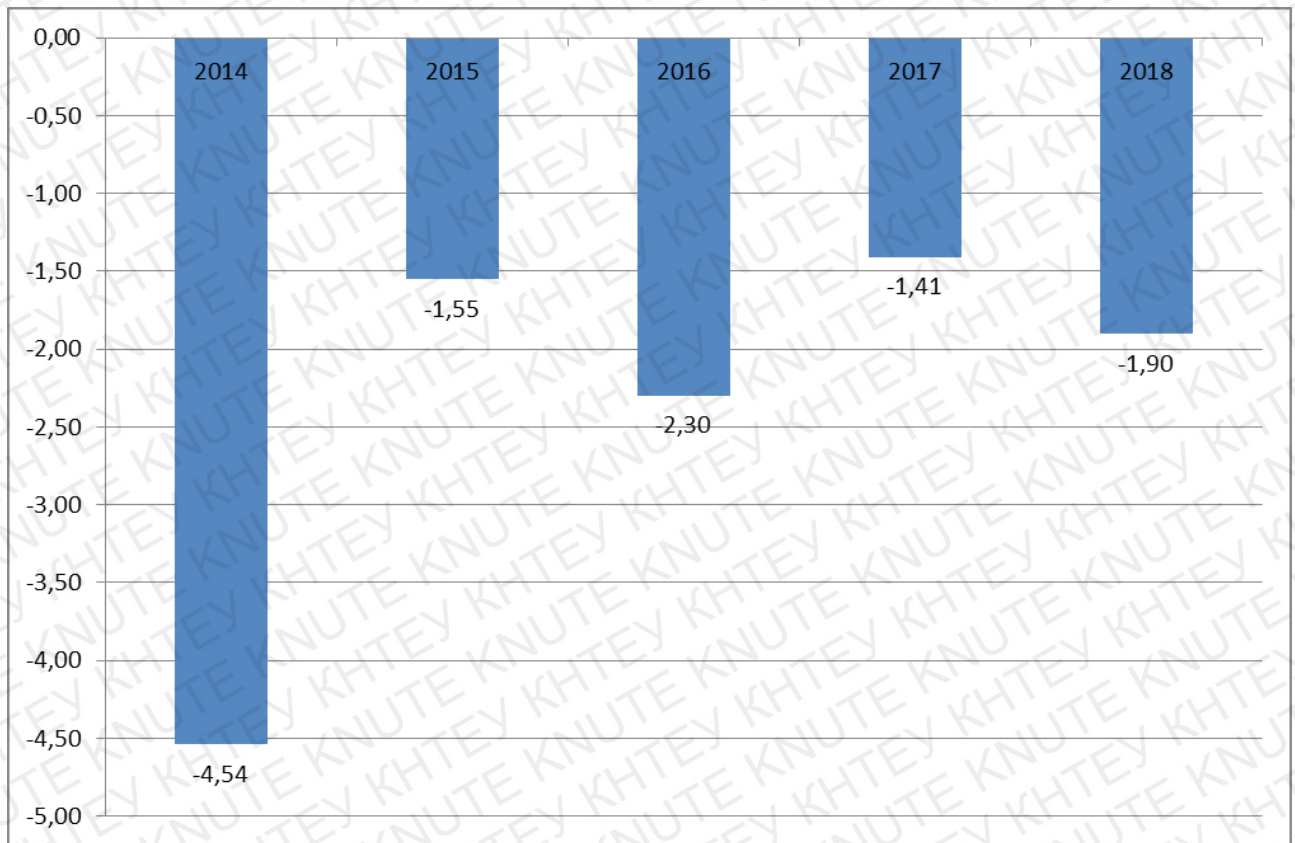

Рис. В.1. Частка дефіциту зведеного бюджету у ВВП, %

Додаток Д

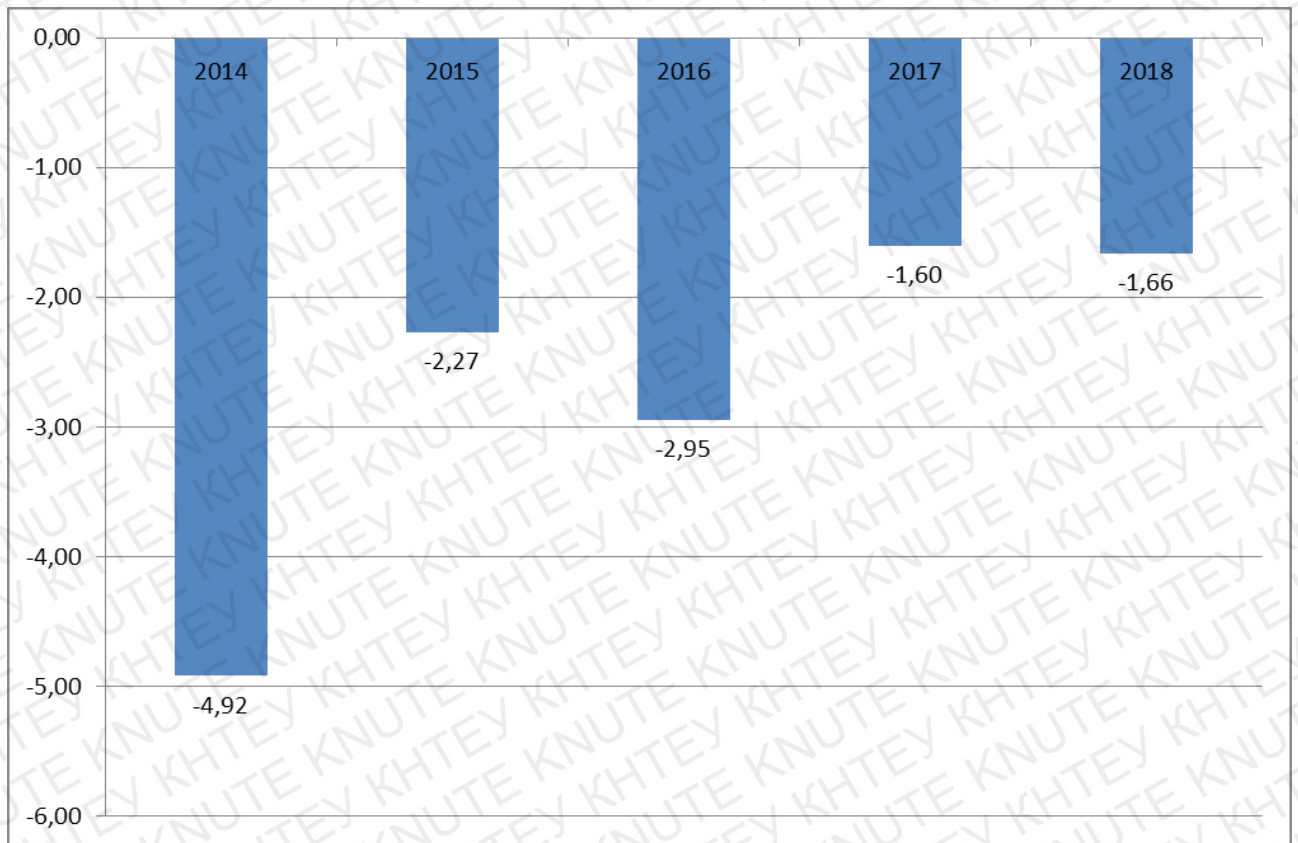

Рис. Д.1. Частка дефіциту державного бюджету у ВВП, %

Додаток Е

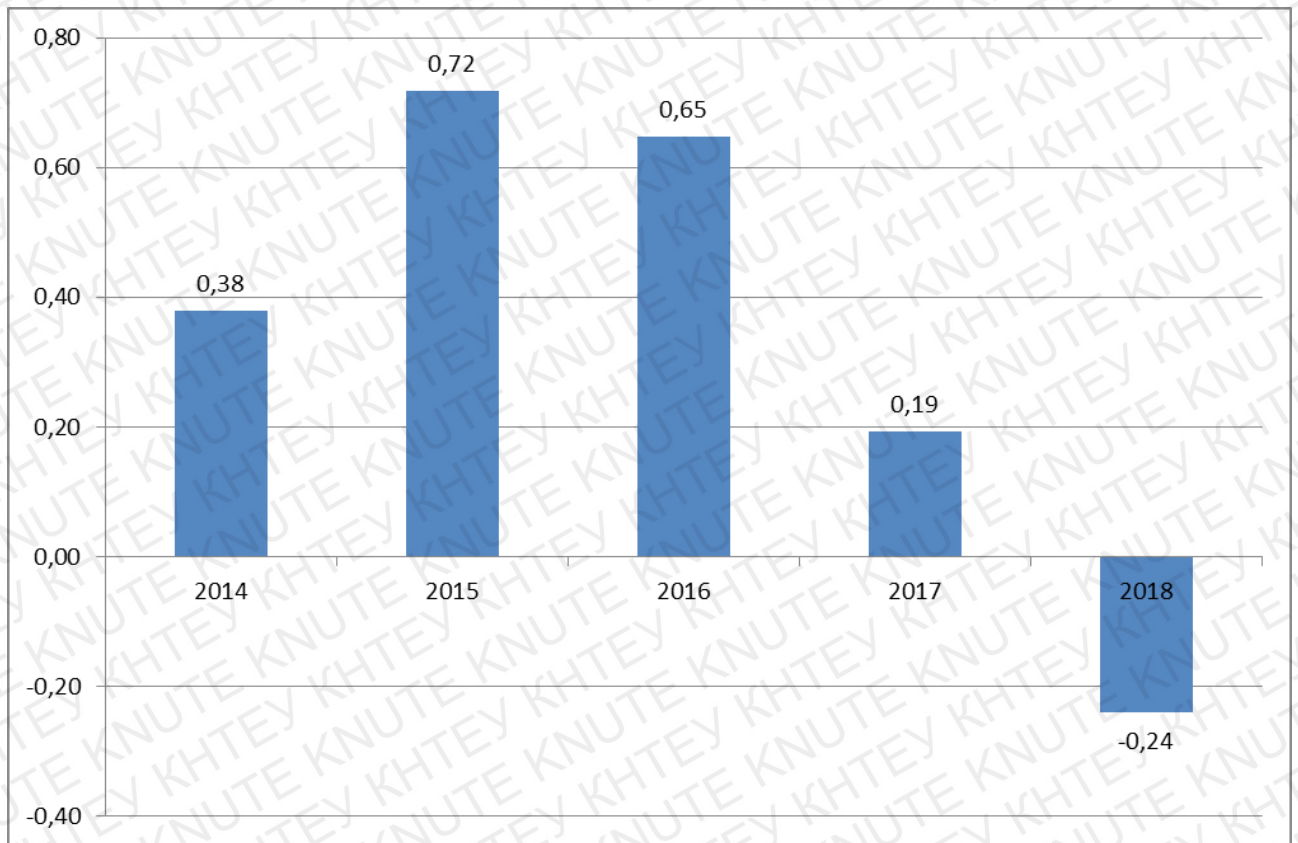

Рис. Е.1. Частка дефіциту (профіциту) місцевих бюджетів у ВВП, %

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

Дефіцит(-) / профіцит (+) бюджетів України

	Зведений бюджет		Державний бюджет		Місцевий бюджет	
	млн. грн.	у % до ВВП (СНР'2008)	млн. грн.	у % до ВВП (СНР'2008)	млн. грн.	у % до ВВП (СНР'2008)
2000	969,3	0,55	697,3	0,40	272,0	0,15
2001	-593,4	-0,28	-680,7	-0,32	87,3	0,04
2002	1 635,3	0,70	1 119,4	0,48	516,0	0,22
2003	-506,7	-0,18	-1 043,1	-0,38	536,4	0,19
2004	-11 009,0	-3,08	-10 216,5	-2,86	-792,5	-0,22
2005	-7 806,3	-1,71	-7 945,7	-1,74	139,3	0,03
2006	-3 700,8	-0,65	-3 776,6	-0,67	75,8	0,01
2007	-7 701,7	-1,03	-9 842,9	-1,31	2 141,2	0,29
2008	-14 124,5	-1,43	-12 502,0	-1,26	-1 622,5	-0,16
2009	-37 258,1	-3,93	-35 517,2	-3,75	-1 740,9	-0,18
2010	-64 684,9	-5,77	-64 265,5	-5,73	-419,4	-0,04
2011	-23 057,9	-1,71	-23 557,6	-1,75	499,7	0,04
2012	-50 785,7	-3,48	-53 445,2	-3,66	2 659,5	0,18
2013	-63 590,3	-4,18	-64 706,7	-4,25	1 116,4	0,07
2014	-72 030,5	-4,54	-78 052,8	-4,92	6 022,3	0,38
2015	-30 898,2	-1,55	-45 167,5	-2,27	14 269,3	0,72
2016	-54 813,9	-2,30	-70 262,1	-2,95	15 448,2	0,65
2017	-42 125,7	-1,41	-47 882,1	-1,60	5 756,4	0,19
2018	-67 791,8	-1,90	-59 251,1	-1,66	-8 540,6	-0,24